

סיקור מחאת 2020–2021 נגד ראש המחשלה בעיתונות וברשתות החברתיות: לקראת שינוי תקשורתי פרדיגמטי ושינוי תפיסתי של מובילי המחאה

מתן אהרוני*

תקציר

במהלך השנה שבין יוני 2020 ליוני 2021 נערכה סדרת הפגנות ליד מעונו של ראש המחשלה דאז, בנימין נתניהו, שזכתה לכינוי "מחאת בלפור". המחאה - שהייתה ייחודית מבחינת משכה, מיקומה, אופייה התיאטרלי והחזותי, וכן השימוש הנרחב שנעשה במהלכה ברשתות חברתיות - מסמנת שינוי תאורטי ופרדיגמטי בייצוג מחאות בתקשורת וביחסי מוחים-תקשורת.

במחקר נבחנים מאפייני הסיקור התקשורתי של המחאה ברשתות החברתיות ובעיתונות המקוונת, ומוסברות הסיבות למאפייניה ולאופן ייצוגה של המחאה. כמו כן מוצעת המשגה תאורטית חדשה ליחסים בין מובילי המחאה לתקשורת, והסיקור התקשורתי נבחן מפרספקטיבה חדשה - של מרחק.

ממצאי המחקר מלמדים על שינוי פרדיגמטי בייצוג המחאה - מ"פרדיגמת המחאה" המקובלת, שמציגה מחאות כאלימות ומרוחקות, ל"פרדיגמת המחאה שלנו", המאופיינת בקרבה רטורית וחזותית למוחים, אשר מתבטאת בעדויות בכתבות עיתונות ובתצלומי דיוקן של מפגינים ברשתות החברתיות.

השינוי הפרדיגמטי מוסבר כחלק מ"קריאה משבשת" של מובילי המחאה לגבי השפעתה של התקשורת המסורתית ולגבי אופני הסיקור המקובלים. ההבדלים בייצוג המחאה בין סוגי התקשורת מוסברים כנוקשות אפיסטמולוגית מצד כל אחת ממערכות התקשורת, אשר נובעת מתרבות ארגונית שונה ומתנאים חברתיים ותקשורתיים שאינם מעודדים סימביוזה בין עיתונאים למוחים.

* ד"ר מתן אהרוני (matanah@ariel.ac.il), בית הספר לתקשורת, אוניברסיטת אריאל בשומרון.

מבוא

מחאות ציבוריות הן חלק מהמרקם של הדמוקרטיה הישראלית. הן אחת התופעות הנפוצות ביותר בזירה החברתית והפוליטית בארץ מיום הקמתה, ומיוחסות לכל מגזר ורובד של אוכלוסייתה היהודית (ליימן-ווילציג, 1992). מחאות פורצות מתוך צורך של קבוצות אינטרס לקבל הכרה במטרותיהן, לזכות בתהודה לגבי אי-צדק שנגדו מוחים, ולדרוש שינוי חברתי או פוליטי בעזרת פעולות סמליות המזמינות סיקור תקשורת.

מחאות ציבוריות לובשות צורות שונות בזמנים ובמקומות שונים. צורותיהן ומאפייניהן נובעים, בין היתר, מהשילוב של הסיקור התקשורתי עם הפעולות הסמליות שתכננו הפעילים המרכזיים והוציאו לפועל עם המפגינים. כלומר, הן מעוצבות כתוצר של מאבקים על משמעות בין התקשורת למוחים (Gamson & Wolfsfeld, 1993).

מחקרים העוסקים ביחסים בין המוחים לתקשורת (של הזרם המרכזי) מבקשים, בין היתר, להגדיר את אופי היחסים הללו. עד כה נטען כי אלה יחסים א-סימטריים (Gitlin, 1980) בשל שליטת העיתונאים על אופני הסיקור, השימוש שלהם במקורות מוסדיים והצורך של המוחים בסיקור התקשורת. מחקרים אחרים הגדירו את היחסים האלו "סימביוזה תחרותית" (Wolfsfeld, 1984). כלומר, עיתונאים ופעילי מחאה נעזרים אלו באלו כדי לממש את מטרותיהם, אבל כל צד מנסה גם לשלוט במטרות העיקריות, לחדור לתחומו של האחר ולהגן על משאביו שלו, כך שנוצרת תחרות על פרשנות המחאה, מטרותיה והשלכותיה (Gamson & Wolfsfeld, 1993). אולם, מאז שנערכו מחקרים אלה האקלים התקשורתי השתנה, עקב זמינותן של הרשתות החברתיות, השימוש של המוחים בהן והפופולריות שלהן בציבור. לפיכך, המאמר הנוכחי יבדוק כיצד מנהיגי מחאה מאתגרים יחסים אלה בדרישתם להחליש ואף לנתק את הקשר עם התקשורת המסורתית, שכן כעת הם שולטים בסיקור התקשורתי האזרחי (ברשתות חברתיות).

מחקרים אחרים בנושא מחאות ותקשורת עסקו בסיווג המחאות לפי אופן הצגתן בסיקור התקשורתי. נמצאו ארבעה אופני מסגור מרכזיים: מחאות כהתפרעויות (מהומות), מחאות כעימותים קונפליקטואליים (בין מפגינים ושוטרים), מחאות פרפורמטיביות (מפגן דרמטי) או כהתנצחות (התנגשות של דעות) (Hertog & McLeod, 2001). כדי לאפיין את המחאות ואת תפקידה ומקומה של התקשורת ביחס אליהן, הוצע לבחון את ההקשר הפוליטי ואת הנגישות של המוחים למדיה השונים (Wolfsfeld et al., 2013). ואכן, נמצא כי סוג המסגור התקשורתי של המחאה מושפע מהקשרים פוליטיים, כמו גם הקשרים חברתיים וכלכליים, מיקום המחאה

וסוג המדיום. כך נמצא, לדוגמה, שמחאות העוסקות בנושאים כלכליים וחברתיים ממוסגרות כהתפרעויות, וכי סיקורי מחאות במדינה אחרת או במדינות דרום אמריקה ואסיה נוטים למסגור היצגי (פרפורמטיבי) יותר מאשר מחאה באותה מדינה או במדינות אירופה וארצות הברית. כמו כן נמצא שמדיה אלטרנטיביים ואתרים מקוונים נוטים פחות למסגר מחאות כאלימות מהסיקור של התקשורת של הזרם המרכזי (Harlow et al., 2020).

הממצא הנוגע למדיה אלטרנטיביים ועצמאיים מקוונים מדגיש את השינויים באופי הסיקור שמחוללת כניסתו של שחקן תקשורתי חדש, שכאמור, הפך בשנים האחרונות לנגיש, זמין ומרכזי במיוחד עבור המוחים - המדיה החברתיים. הרשתות החברתיות הפכו לפלטפורמת תקשורת אזרחית המאתגרת את מערכת היחסים המסורתית בין המוחים לגופי התקשורת של הזרם המרכזי. מחקרים מלמדים כי הרשתות החברתיות מאפשרות סיקור שונה וחלופי למחאה (Harlow, 2019), וכי הן משמשות בעצמן אתר דיגיטלי של מחאה ואקטיביזם חברתי (אהרוני, 2020; דה־פריס וגומייד, Katriel, 2022), ואף פלטפורמה להבעת ביקורת כלפי הסיקור התקשורתי של מחאות ולשימוש בסיקור זה למטרות אחרות (Literat et al., 2022).

אקלים תקשורתי חדש זה דורש בחינה של התנהלותה, מקומה ותפקידה בפועל של התקשורת של הזרם המרכזי במחאה, של דרכי זרימת המידע ואופני סיקור המחאה לנוכח הצטרפותה של התקשורת האזרחית לשדה, ובחינה נוספת של הרלוונטיות של התקשורת של הזרם המרכזי בעיני מנהיגי המחאה. במחקר הנוכחי בחינות אלו ייערכו בעזרת המשגה תאורטית חדשה של היחסים בין מנהיגי מחאה לתקשורת של הזרם המרכזי מצד המוחים, והתבוננות בסיקור התקשורתי ברשתות החברתיות ובתקשורת המסורתית מנקודת מבט חדשה - זו של המרחק (קרבה למוחים וריחוק מהם). הממצאים יובילו לשרטוט מודל המציג שינוי פרדיגמטי של סיקור מחאות בשתי המדיות. כל זאת באמצעות ניתוח מקרה הבוחן שעומד במוקד מחקר זה - מחאה שנמשכה שנה נגד ראש ממשלת ישראל.

המחאה נגד ראש הממשלה דאז בנימין נתניהו, שהתרחשה בין יוני 2020 ליוני 2021, שילבה בין שני סוגי המחאות - הדיגיטליות והפיזיות. בצמתים וכיכרות במקומות שונים בישראל, ובעיקר ברחובות סביב מעונו הרשמי של ראש הממשלה בירושלים, נערכו הפגנות שכונו בשמות שונים, כגון "מחאת בלפור", "הפגנות בלפור", "המחאה הוורודה" ו"מחאת הדגלים השחורים". המחאה זכתה באותה תקופה גם לנוכחות בולטת ברשתות החברתיות - בשידורים חיים בפייסבוק וביוטיוב של הנעשה ברחובות,

ובתמונות ופוסטים שפורסמו בנושא, שכללו בין השאר תיעוד של ההפגנות בידי מנהיגי המחאה והמפגינים הקבועים.

במוקד המחאה ניצבה הדרישה להתפטרותו של ראש הממשלה בשל אישומי הפליליים בשוחד, מרמה והפרת אמונים בשלושה תיקים (מגידו, 2019; Lemelshtrich, 2021; Latar et al., 2021), אשר, לטענת המוחים, מונעים ממנו, בין היתר, לקבל החלטות בצורה חסרת פניות. המחאה כללה גם דרישה להקים ועדת חקירה ממלכתית בעניין רכש צוללות וכלי שיט (פרשת הצוללות), שתחשוף בין השאר את מעורבותו של נתניהו בפרשה (בנדל ואח', 2019).

המחאה נגד נתניהו נבדלה ממחאות ציבוריות אחרות באותו סדר גודל שפרצו בישראל מבחינת משכה, מיקומה ואופייה התיאטרלי, ההיצגי והחזותי, שכלל שימוש נרחב במיצגים חזותיים. מלבד הכרזות היצירתיות והסאטיריות שליוו אותה, המהדהדות טקסטים תרבותיים שמשמשים "מופעים של המשכיות לשונית", שכבר נכחו במחאה של קיץ 2011 (ליבוי וכתריאל, 2015), במחאה נגד ראש הממשלה לקחו חלק מוחים שעטו תחפושות מגוונות ומפגינים שערכו מופעים תיאטרליים, שולבו בה מיצגים, פסלים ואביזרים מתנפחים בצורות ובגדלים שונים, ואת כל אלה ליוו, בין היתר, מעגלי שירה בציבור של קבוצות מוחים שונות.

רקע תאורטי

סיקור מחאות ומסגורן בתקשורת

כדי שמחאות חברתיות יצליחו לקדם את המטרות שהציבו התנועות החברתיות שמאחוריהן ולהביא לשינוי חברתי ופוליטי, הן זקוקות לסיקור תקשורתי. הסיקור נדרש כדי להעלות מודעות בקרב ציבור רחב לגבי הצורך בשינוי, ליידע את הציבור ומקבלי החלטות כי ישנה התארגנות שעוסקת בנושא, להזמין את הציבור להשתתף במחאה ולהבהיר כי הרצון בשינוי הוא נחלת רבים ולא גחמה פרטית או לא נורמטיבית (הרמן, 1996; כ"ץ, 2015). בכוחה של התקשורת לקבוע את צורת ההתייחסות לנושא, לדימויים או לאירועים, ואת האופן שבו יתפסו אותם צרכניה. כלומר, המסגור (framing) התקשורתי נוצר באמצעות הגדרה מסוימת של אירוע ובאמצעות הסברת האירוע בצורה מסוימת (Entman, 1993), והוא יכול להוביל לשינוי פוליטי (Wolfsfeld, 1997) ולשינוי מדיניות, אך גם עשוי לעורר התנגדות בכלי תקשורת אלטרנטיביים (Ng et al., 2021).

רעיון בסיסי זה של מסגור משמש דיסציפלינות שונות בהקשרים שונים. למשל, מחקרים בשדה הפסיכולוגיה שמים דגש, בין השאר, על ההקשר שבו המידע מוצג לצרכני התקשורת, ולא על ההבדלים בין הפרטים שהוצגו לאלו שלא הוצגו; בתחום הסוציולוגיה מחקרים נוטים להתמקד במשמעות שצרכני התקשורת מְכַנְּים מתוך הייצוג התקשורתי, כלומר בשאלה מה הציבור תופס, ולא באופן שהמידע מועבר ומוצג; וחוקרים בתחום התקשורת נוטים להתמקד ברעיון המארגן או בקו הסיפורי שמספק משמעות מסוימת לקובץ של כמה אירועים (Cacciatore et al., 2016). בהקשר זה המסגור נחלק לשני סוגים נוספים - תמטי ואפיזודי. במסגור התמטי מוצג ההקשר הרחב של הנושא, ההיבט הרציונלי והמורכב שלו, ואילו במסגור האפיזודי ההתמקדות היא פרטנית, בלי הצגת ההקשר הרחב או המורכבות של הנושא, תוך התייחסות בעיקר להיבטים הרגשיים של הסיפורים האישיים הקשורים אליו (Iyengar, 2005). לסוגי מסגור אלה, הנבחנים לצד סוגי מסגור נוספים, כמו מסגור אסטרטגי (Hallahan, 2008), נוספה התייחסות נפרדת להיבט החזותי - מסגור חזותי, המתבטא ביכולתם של דימויים להעביר מידע, לעורר רגשות, לבטא מטפורות ולהבנות משמעויות אידאולוגיות באמצעות סימונים (Rodriguez & Dimitrova, 2011). בבחינת המסגור החזותי נטען כי יש להתייחס לבחירת הדימויים המוצגים וליצירתם, כמו גם לניסיון להשתמש בהם כדי לפתור בעיות או להציג תמונת הקשורות לנושא הנדון (Bock, 2020).

אופן המסגור של מחאה אינו נובע רק מבחירת העיתונאים, אלא גם מהיחסים בינם ובין המסוקרים ולהשלכות סיקוריהם (Gitlin, 1980; Post & Kepplinger, 2019). היחסים בין עיתונאים מהתקשורת של הזרם המרכזי ובין מנהיגי מחאות נגזרים בראש ובראשונה מאינטרס משותף, שכן שני הצדדים מעוניינים בסיקור המחאה - המוחים מבקשים להסב את תשומת לב הציבור בעזרת התקשורת המסורתית למסרים שלהם ולגייס תמיכה ומפגינים נוספים, והעיתונאים מעוניינים בכותרות הגדולות שמחאות מספקות. המוחים מבינים כי עליהם לייצר אירועים שימשכו את תשומת הלב של הציבור והשלטונות (הרמן, 1996), ומצאו כי לשם כך אסטרטגיה יעילה במידה מסוימת היא אלימות והפרות הסדר, המספקות דרמה שגורמת לתקשורת המסורתית לראות את המחאה כבעלת ערך חדשותי (ברנזון, 2015). אסטרטגיה זו מתבטאת גם בדפוס של סיקור תקשורתי המציג מחאות כאלימות, סוטות ולא יעילות. בשל שכיחותו הרבה של דפוס זה, הוא מוגדר בספרות המחקרית "פרדיגמת המחאה" (Lee, 2014; McCarthy et al., 1996).

פרדיגמת המחאה אוששה שוב ושוב במחקרים שעסקו בסיקור מחאות בעיתונות הכתובה. למשל, מחקר שבחן את הסיקור של יותר מאלף קבוצות חברתיות לאורך המאה ה-20 בעיתון *The New York Times*, מצא כי אסטרטגיה של הפרעה לסדר

הציבורי, בעיקר בקרב קבוצות מיעוט שאינן מאתגרות את המדיניות הציבורית, כגון תנועות למען זכויות אזרח, תורמת במיוחד לנראות תכופה יותר בתקשורת (Amenta et al., 2009). מחקר מאוחר יותר, שבדק את הסיקור של אותו נושא באותו עיתון לאורך שלושה עשורים, מצא כי הקשר הישיר בין האלימות במחאה וגודלה ובין סיקור ובולטות נחלש ביחס למשך המחאה. כלומר, משך זמן ארוך הוא גורם שמפחית את בולטות הסיקור (Rafail et al., 2019). נמצא שהפרדיגמה התקיימה גם במחאה החברתית של 2011 בישראל (ולודבסקי ואח', 2012).

לצד גורם הזמן, גם גורם המרחק משפיע על הבולטות, הכמות והתדירות של הסיקור התקשורתי של מחאות. ממצא זה עלה במחקרם של אלמיידה וליצ'בך (Almeida & Lichbach, 2003), שבדק את הסיבות לסיקור תקשורתי של מחאות מקומיות ובין לאומיות בארבעה עיתונים מרכזיים בארצות הברית ובאתרי אינטרנט של פעילים בתנועות מחאה. החוקרים מצאו כי לצד גורם העצימות (Intensity), המתייחס לעוצמה ולמידה של האלימות, הסנסציות והראוותנות של המחאות, גם גורם הרגישות התקשורתית (Media Sensitivity) מוביל לסיקור נרחב. הרגישות התקשורתית כוללת את הקרבה הגיאוגרפית של אירועי המחאה לאמצעי התקשורת ואת הקרבה האידיאולוגית בין אמצעי התקשורת לדעותיהם של המוחים. ככל שהקרבה הגיאוגרפית והאידיאולוגית רבה יותר, כך תגדל מידת הסיקור התקשורתי. הממצא התבטא גם באתרי האינטרנט של פעילים מרכזיים, אשר סיקרו יותר מחאות מקומיות ולאומיות מאשר מחאות חוץ-לאומיות. אולם, בשונה מהתקשורת המסורתית, הסיקור באתרים אלה לא הושפע מעצימות המחאות.

מחקרם של אלמיידה וליצ'בך מלמד על חשיבות ההפרדה המחקרית בין התקשורת המסורתית לתקשורת האזרחית של המוחים בכל הנוגע למאפייני סיקור מחאות. בדומה לכך, חשוב להתאים את המחקר על סיקור מחאות לאקלים התקשורתי של ימינו. עד כה מחקרים בתחום הסבירו את ההבדלים בסיקור בתקשורת המסורתית לפי נושאי המחאות ומיקומן הגיאוגרפי (Kilgo & Harlow, 2019), ללא הבדלה ממשית בין סוגי הפלטפורמות, מאפייניהן ותרבותן. אולם כעת נדרשת הפניית המבט לעבר המדיום החדש והרלוונטי בתקופה הנוכחית - רשתות חברתיות - ובהתאם להצעתם של חוקרים העוסקים בעתידה של גישת המסגור (Cacciatore et al., 2016), התמקדות במכניזם החזותי של מסגור מחאות בידי המוחים עצמם, כפי שיעשה במחקר זה.

חחאות חברתיות חזותיות, טקסטואליות והיצגיות

הטקטיקה הפופולרית שמושכת במיוחד את התקשורת המסורתית - התנהגויות לא נורמטיביות, סנסציוניות ואלימות - אומנם מספקת סיקור תקשורתי, החיוני עבור המוחים, אך עלולה להזיק למטרות המחאה. היא פוגעת במסרים שהמוחים מבקשים להעביר, מספקת לגיטימציה לגינוי מחאות, ומקשה על גיוס מפגינים ואהדה לרעיונות העיקריים של המחאה, כפי שנמצא במחקרים שנערכו לאורך שלושת העשורים האחרונים (ברנזון, 2015, עמ' 135) ובניסויים שנערכו בנושא (Thomas & Louis, 2014). לפיכך, תנועות חברתיות ומנהיגי מחאה נדרשים להשתמש בטקטיקות אחרות, שאינן אלימות או בעלות היבטים אלימים (כגון שרפת חפצים או הפרות סדר), כדי לזכות בתשומת לב תקשורתית וגם בהזדהות ותחושת רלוונטיות בקרב הציבור לאורך זמן. בעקבות כך, מוחים פיתחו אלמנטים היצגיים, תיאטרליים ואור-קוליים (אודיו-ויזואליים) בסגנון קרנבל, אשר נלבשים או מוצגים לראווה - זוהי טקטיקה של כניסה לתקשורת מהדלת האחורית (וולפספלד, 2012).

מאז ומתמיד היה ההיבט החזותי בעל נוכחות בתנועות חברתיות, אך לאורך שנים רבות מחקרים על תנועות אלה נטו להתעלם ממנו, ולהתמקד במקורות הטקסטואליים של המחאות - כרזות, נאומים, אתרים, מאמרים עיתונאיים וראיונות עם פעילים. רק בעקבות "המפנה החזותי" שחל בלימודי התרבות בשנות ה־90 של המאה ה־20, חוקרים של סכסוכים פוליטיים החלו לעסוק גם בכוחו של הדימוי, והשדה החזותי הוצג כאתר של מאבק סימבולי (Doerr et al., 2015).

ההיבט החזותי של מחאות ותנועות חברתיות מתבטא בעיקר בשימוש בצבעים סמליים, לבוש ואביזרים, מיצגים, תחפושות, ריקודים, הופעות והצגות תיאטרון. תנועות פוליטיות נוהגות לאמץ צבעים מסוימים; למשל, הצבע האדום מייצג תנועות סוציאליסטיות, ואילו השילוב של סגול, לבן וירוק ייצג את הסופרג'יסטיות מאיגוד הנשים החברתי והפוליטי (WSPU) שפעלו בתחילת המאה ה־20 (Sawer, 2007). הסופרג'יסטיות השתמשו גם בהצגות תיאטרון כדי לבטא את עמדתן ולהביע את התנגדותן לנחיתות המעמד החברתי והמשפטי של הנשים (Tilghman, 2011). כלומר, גם הגוף והלבוש גויסו כדי לבטא מחאה ולהרחיב את הממד החזותי. בדומה לכך, מופעי דראג של תנועות המחאה הגאה מאתגרים את נורמות המגדר ההגמוניות (Taylor et al., 2004). לעיתים לבוש הוא גם דרך להביע הזדהות עם תנועה חברתית. לדוגמה, קפוצ'ון שחור, משקפי שמש ומסכת סקי הם רכיבים חשובים בהפגנות אנטי-קפיטליסטיות של תנועות שמאל רדיקלי (Haunss, 2020).

לצד הפרות סדר ואלימות, מחאות בין-לאומיות, כמו המחאה נגד הקפיטליזם העולמי בסיאטל ב-1999 והמחאות שפרצו כל שנה לאחר מכן, משתמשות גם בתיאטרוני רחוב ססגוניים ובבובות ענק כדי למשוך תשומת לב ציבורית (ברנזון, 2015, עמ' 100). המוחים אף מציגים את המחאה כמופע משחרר-קרנבלי, כפי שנעשה במחאה בזמן כינוס ה-G8 בסקוטלנד, אז פעילותם תוארה בכרזות כ"מופע רחוב שנקרא 'הקרנבל להנאה מלאה' בניגוד לתעסוקה מלאה שיצעד [...] כדי למחות כנגד שכר העבדות ונגד G8" (עמ' 108).

מחקרים על השימוש שעושים מוחים בהיבט החזותי הם סוג אחד מבין שלושה סוגים מרכזיים של מחקרים העוסקים בממד החזותי של מחאות. הסוג השני הוא מחקרים שמתמקדים בייצוגים של מחאות בידי גוף חיצוני למוחים ולמרחב המחאה, כלומר בסיקור התקשורתי של הממד החזותי. הסוג השלישי מתרכז בהצגה החזותית העצמית של המוחים בהקשר חברתי רחב יותר, למשל ברשתות חברתיות (Doerr et al., 2015).

מחקרים מהסוג השני מצאו כי בתקשורת המסורתית מקובל ייצוג סטראוטיפי של המוחים כמתפרעים, שובתים ופרפורמרים (Doerr et al., 2015), וזו, כאמור, "פרדיגמת המחאה". במחקרים מהסוג השלישי התגלה כי גם הייצוג העצמי של המוחים, המתאפשר ביתר שאת מאז עלייתן של הרשתות החברתיות, דומה לזה הנפוץ בתקשורת המסורתית. כלומר, הצדדים האלימים של המחאה והאלימות ההיצגית (אירועים המסמלים אלימות והפרת סדר, כמו עשן ושרפות), המתועדים ומופצים בידי פעילים, הופכים לנרטיבים השליטים (Neumayer & Rossi, 2018). בהקשר זה נטען גם כי האלגוריתמים של הרשתות החברתיות הם שמקדמים את ההיצג והאלימים (Poell & van Dijck, 2015). עוד נמצא כי כאשר פעילים מתעדים אלימות משטרית ומפיצים את התיעוד כאמצעי לגינוי המשטרה, הדבר עוזר להם, שכן כך נוצרת סולידריות ציבורית איתם והבנה כלפי אלימות המפגינים לעומת אלימות השוטרים (Della Porta, 2013).

לצד האלימות נמצא גם נרטיב חלופי שהמוחים מפיצים ברשת - פעילות היצגית המתבטאת בצבעוניות, מוזיקליות ואלמנטים חגיגיים כמו הפרחת בועות סבון (Neumayer & Rossi, 2018). במחקר נבחנו מספרי השיתופים של ציורים בטוויטר בנושא הפגנות אנטי-קפיטליסטיות שנערכו בפרנקפורט, ונמצא כי תמונות המתארות את הנרטיב החלופי היו פחות ויראליות מתמונות המתארות אלימות. על כן נטען כי זהו נרטיב פחות בולט מנרטיב האלימות. כלומר, בשל "משטור החזותיות" בסיקור מחאות,

גם המוחים עצמם זוכים לשיתופים רבים של תמונות וסרטונים המציגים מהומות, איומים, עבריינות ואלימות.

כדי להבין מה מניע אנשים להשתתף במחאה, נערך ניסוי שבחן את השפעתן של תמונות חדשותיות של מחאות (Geise et al., 2021). הממצאים מלמדים כי תמונות המייצגות ערכיות שלילית (כלומר נתפסות כשליליות) מעודדות תשומת לב רבה יותר - זמן רב יותר של התבוננות בתמונה - ומדרבנות להשתתפות במחאה יותר מתמונות המייצגות ערכיות חיובית, כמו הנרטיב החלופי הצבעוני והמוזיקלי שנוכח ברשתות. כלומר, התגלה כי פרדיגמת המחאה היא אכן אסטרטגיה יעילה עבור המוחים (והתקשורת).

למרות הרלוונטיות והמרכזיות של דימויי אלימות וסטייה בסיקור מחאות, מחקר כמותי שבחן את הסיקור החזותי של מחאות בין-לאומיות בנושא אקלים בשנים 2019-2020 בעיתונים בבריטניה ובמאגרי תמונות, הצביע על שינוי שחל בייצוג. לדברי החוקרות, המחאות הוצגו כמלאות תקווה, באמצעות דימויים המבטאים כוח, שוויון ואינדיווידואליות, כמו גם באמצעות הטיה מגדרית - הדגשת נוכחות של מוחות (Hayes & O'Neill, 2021).

בהמשך למחקרים הכמותיים שעוסקים בממד החזותי של מחאות, המחקר הנוכחי עסוק במקרה הבוחן הישראלי בהתאם לשלושת סוגי המחקרים שנידונו לעיל. תיערך בחינה איכותנית המסבירה את השימוש בכלים חזותיים מצד המוחים, בחינה של הייצוג החזותי בכלי תקשורת מסורתיים והייצוג העצמי של ההפגנות ברשתות החברתיות. ראיונות עם מובילי המחאה יוסיפו עוד רובד, שחסר בספרות, להבנת היחסים בין תקשורת המונים המסורתית לתקשורת האזרחית. כך תוסבר נוכחותם של שני אופני ייצוג המחאה העיקריים שנמצאו במחקרים שנסקרו - הבולטים (אלימים) והחלופיים (היצגיים). זאת, גם בנוגע לגורמים המעורבים במחאות ולהקשרים שונים שלא נבחנו במחקרים קודמים: יועצים, דוברים, אנשי תקשורת ופעילים שונים, ואף ביחס להתנהלות המקובלת בעיתונות ובתרבות הרשת.

שיטת החקר

המחקר משלב בין שתי נקודות מבט עיקריות בנוגע להפגנות שנערכו בסמוך למעון הרשמי של ראש הממשלה בירושלים לאורך שנה (2020-2021), המוכרות בציבור ובתקשורת כ"מחאת בלפור": האחת היא בחינה איכותנית אינדוקטיבית של מאפייני שני סוגי סיקורים של ההפגנות - מצד אחד, הסיקור התקשורת האזרחי של פעילים

מרכזיים שהופץ ברשתות החברתיות, ומצד שני, הסיקור המסורתי בעיתונות המקוונת. נקודת המבט השנייה היא פרשנותם של מובילי המחאה לנעשה בזמן המחאה ולהתנהלותם ביחס לשחקנים השונים המעורבים במחאה. מחקר איכותני כזה מאפשר לבחון את הסיפורים שמספרים המוחים וכלי התקשורת, וכך לחשוף את המשמעויות התאורטיות שמאחורי המילים והתמונות (שקדי, 2003). בעזרת בחינת זוויות המבט של כלי התקשורת ושל מובילי המחאה, יוגדרו, יוסברו ויומשגו היחסים בין שתי פלטפורמות התקשורת - הרשתות החברתיות והמדיה המסורתיות - ויוצע מודל תאורטי המציג את זרימת המידע על המחאה ביחס להתנהלותם של הגורמים השונים בזמן המחאה, כמו גם את תוצאותיהן של אסטרטגיות הסיקור בתקשורת המסורתית ובתקשורת האזרחית.

כדי להשיג את מטרות המחקר נוסחו **שאלות המחקר** הבאות:

1. כיצד המחאה ליד מעונו של ראש הממשלה ב-2020-2021 סוקרה בעיתונות המסורתית המקוונת, וכיצד היא הוצגה בידי תנועות חברתיות ומפגינים קבועים ברשתות החברתיות?
2. כיצד מובילי המחאה ליד מעונו של ראש הממשלה ב-2020-2021 מתייחסים לסיקור התקשורתי ולהתנהלותם התקשורתית במדיה המסורתית וברשתות החברתיות?
3. כיצד ניתן לאפיין ולהמשיג את הסיקור והייצוג של המחאה ברשתות החברתיות ובתקשורת המסורתית?
4. כיצד ניתן להסביר תאורטית את היחסים בין התקשורת המסורתית והאזרחית, וכן את תפקידם של הגורמים השונים המעורבים בהפצת המידע על המחאה?

כדי לענות על שאלות המחקר נערך תהליך הכולל ארבעה שלבים של איסוף חומרים אמפיריים וביצוע ניתוחים תמטיים, טקסטואליים וסמיוטיים. ראשית אותרו ונבחרו 219 כתבות עיתונות (ידיעות חדשותיות בלבד, ללא טורי דעה או מבזקי חדשות) שפורסמו על המחאה בזמן התרחשותה (יוני 2020-יוני 2021) באתרי האינטרנט של העיתונים הפופולריים בישראל: (54 כתבות), *Ynet* (56 כתבות), **וואלה!** (56 כתבות), **מעריב אונליין** (27 כתבות), **ישראל היום** (48 כתבות) ו**הארץ** (34 כתבות). האיתור נעשה בעזרת מנועי החיפוש של האתרים, אליהם הוכנסו מונחים כגון 'מחאת בלפור', 'מחאה בירושלים', 'מחאה נגד ראש הממשלה', 'מחאת הדגלים', 'דגלים שחורים', 'הפגנות בכיכר פריז'.

בשלב השני אותרו ונבחרו פוסטים שפורסמו ברשתות החברתיות. מתוך 855 פוסטים שנמצאו בחיפושם על המחאה, נבחרו רק פוסטים שכללו תמונות ופורסמו בידי מפגינים קבועים (שפורסמו תמונות מארבע הפגנות לפחות), תנועות חברתיות

שהשתתפו במחאה ופעילי מחאה מרכזיים. בסך הכול נכללו בניתוח 324 פוסטים, על פי החלוקה הבאה: 151 פוסטים מ־22 חשבונות פייסבוק שונים, 107 פוסטים מ־31 חשבונות אינסטגרם, ו־66 ציצים מ־45 חשבונות טוויטר.

בשלב השלישי של איסוף החומרים נערכו ראינות חצי־מובנים עם תשע דמויות שמילאו תפקיד של הובלה או הנהגה במחאה (חמש נשים וארבעה גברים). מכל אחת מתשע התנועות החברתיות שהשתתפו במחאה ('הבעלבים', 'החזית הוורודה', 'הדמוקרטים', 'מחאת הצוללות', 'קומי ישראל', 'הדגלים השחורים', 'קריים מינסטר', 'הלם תרבות' ו'אין מצב') רואיינה דמות מפתח אחת - מייסדת או מנהלת התנועה. טווח הגילאים של המרואיינים נע בין 25 ל־68. הראיונות נערכו בשיחות וידיאו בין סוף 2021 לתחילת 2022, וארכו כשעה במוצאע. מטרת הראיונות הייתה להבין את היחסים בין השחקנים החברתיים מאותה קהילה פרשנית לבין מצבם וסביבתם התקשורתית, וכך להבין את העמדות, הערכים והמניעים שמאחורי התנהלותם, כנדרש בגישה מתודית זו (גאסקל, 2011).

בשלב הרביעי נותחו החומרים האמפיריים. תחילה נערך ניתוח תמטי של כתבות העיתונות ולפוסטים מהרשתות החברתיות ובמקביל, בנפרד, גם של תמלילי הראיונות. הניתוח התמטי נערך בעשרה מהלכים, המשלבים גישות ודרכי פעולה של ניתוחים תמטיים במדעי החברה (Braun & Clarke, 2006) עם אלו של תאוריה המעוגנת בשדה (גבתון, 2001). המהלך הראשון היה היכרות ראשונית עם הנושא, והשני - איסוף החומרים. המהלך השלישי כלל ניתוח ראשוני, כאשר כל החומרים נקראו כמה פעמים לשם העמקת היכרות עם התכנים. לאחר מכן החל המהלך הרביעי - הקידוד הראשוני של התכנים. במהלך זה נוסחו קטגוריות ראשוניות עבור הכתבות והפוסטים, ובמקביל עבור הנאמר בראיונות, כך שכל תמונה, כתבה או נושא שעלה בראיונות סווגו תחת כותרות או קטגוריות מסוימות. במהלך החמישי קטגוריות דומות חוברו זו לזו ונוסחו מחדש, ברמת הכללה והפשטה גבוהה יותר. לאחר מכן, במהלך השישי, שויכו נתונים אמפיריים לכל קטגוריה. במהלך השביעי הקטגוריות נבחנו והוגדרו מחדש כתמות עיקריות. התמות הוגדרו כך שיענו על שאלות המחקר ויצגו משמעויות חברתיות ותרבותיות. במהלך השמיני התמות עברו בחינה ביקורתית כדי להרחיב ולהעמיק את הפרשנות, ובדיקה של התאמתן לחומרים האמפיריים ולשאלות המחקר. במהלך התשיעי נבחרו לכל תמה דוגמאות מייצגות שמאפשרות להוכיח ולהסביר אותה במאמר. במהלך העשירי, הדוגמאות החזותיות עברו ניתוח סמיוטי (בארט, 2003) והטקסטים הכתובים (פוסטים וכתבות) עברו ניתוח טקסטואלי (גיל, 2011).

בניתוח הסמינטי של הדימויים החזותיים בודדו הסימנים המרכיבים את הדימויים ונבחנו על פי משמעויותיהם הדנטטיביות (מילוליות) והקונטטיביות (אסוציאטיביות). בחינה זו הובילה לחשיפת המשמעויות הערכיות והאידיאולוגיות שנוצרו משילוב הסימנים ומהיחסים ביניהם. בניתוח הטקסטואלי של הכתבות והפוסטים נבדקו סוגי השיח ששימשו את הכותבים, הרטוריקה והטרמינולוגיה של הטקסטים, וכן מבני הסיפורים וסוגיהם.

ממצאים

בניתוח התמטי של הסיקור התקשורתי של המחאה בעיתונות המקוונת וברשתות החברתיות נמצאו שתי פרספקטיבות מרכזיות המתבטאות בהיבט של מרחק מהמוחים. כלומר, התמונות והטקסטים כוללים ממד של ריחוק או קרבה פיזיים או אידיאולוגיים ביחס למוחים. פרספקטיבת המרחק הכפולה (קרבה-ריחוק) מובילה למסקנות לגבי שאר מאפייני הסיקור של המוחים בשתי פלטפורמות התקשורת. שני הסעיפים האחרונים בפרק הממצאים מציגים את התמות העיקריות שעלו בראיונות, המלמדות על התנהלותם של מובילי המחאה ביחס לאופני הסיקור התקשורתי שנמצאו בשתי הפלטפורמות, ועל היחסים בין המוחים לאמצעי התקשורת השונים.

סיקור המחאה בתקשורת המסורתית: בין קרבה לריחוק

בחינה שיטתית של סיקור המחאה בירושלים נגד ראש הממשלה דאז בעיתונות המסורתית מלמדת כי לצד סיקורה מהצד (מרחוק) כמחאה אלימה, בהתאם לפרדיגמת המחאה המקובלת, ישנו גם סיקור המתמקד במוחים, אשר מעיד על שינוי בנקודת המבט ובמסגור. זהו סיקור קרוב יותר, המציג עדויות של מוחים מהשטח, משמיע את קולם ומספר על חוויותיהם. אולם גם רטוריקה זו מלווה במבנה סיפורי (נרטיבי) בסיסי של עימות בין שני צדדים מנוגדים.

ראו אותם: שיח מלחמתי ואלימות ברחובות

ברוב העיתונים שנכללו במדגם בלט אופן הסיקור המקובל, המוגדר בספרות המחקרית "פרדיגמת המחאה", כלומר סיקור המחאה כאלימה. בין סך כל הכתבות במדגם, 52.97% (116) הציגו את המחאה כאלימה, ועוד 21 (9.59%) שילבו לצד ממד האלימות גם את סיפוריהם ועדויותיהם של המוחים, כפי שיוסבר בסעיף הבא. מלבד הדגשת האלימות, העיתונות משתמשת ברטוריקה חזותית וטקסטואלית שמבטאת ריחוק מהמפגינים, ובכך מונעת הזדהות עם המפגינים או הבנה של מטרותיהם ותפיסותיהם.

האלימות בכתבות מתבטאת מבחינה טקסטואלית בשיח מלחמתי, הכולל חזרה על מילים כמו 'מתקפה', 'מלחמה', 'שדה קרב', 'צו 8', 'איומים', 'בני ערובה', 'תקיפה', 'פציעות בעימותים', 'חיסול', 'לשלם בחיים', 'זעם', 'הרס' ו'פיצוץ'. הדגשת האלימות מתבטאת גם בהצגת פעולות סמליות מצד המפגינים, כגון הבערת לפידים, השלכת חפצים, פירוק מחסומים וניסיון להצית אוהל. גם מצד השוטרים שנכחו בהפגנות מוצגות פעולות אלימות שננטו כלפי מפגינים, כגון הכאתם ושימוש בזרנוקי מים נגדם. כלומר, האלימות במחאה מיוחסת לשני צדדים המוצגים כמנוגדים - מפגינים ושוטרים. כך לדוגמה, בידיעה **בוואלה!** (לוי, 2020) מצוטטים דבריו של קצין משטרה בכיר בכותרת הראשית וכותרת המשנה לגבי האלימות המיוחסת לשני הצדדים, מה שממסגרת את ההרחשויות הללו כחלק מהאלימות המאפיינת את המחאה:

"מ"מ מפכ"ל המשטרה על הטענות לאלימות נגד מפגינים: "השיח נגדנו גובל בהסתה"

לאחר שסגן ניצב ניסו גואטה ושוטרים נוספים תועדו כשהם נוהגים באלימות כלפי מפגינים, קרא ניצב מוטי כהן "להוריד את מפלס הזעם". מ"מ המפכ"ל [...] הוסיף: "לצער, נשמע גם שיח משתלח והרסני שיש לגדוע"

אלימות משני צידי המתרגם הוצגה גם בידיעה ב'*Ynet*, תוך שימוש ברטוריקה שמאפיינת כתבות רבות. בכותרת המשנה נכתב: "אחרי ההפגנה שבמהלכה מפגינים ניסו לפרוץ גדרות, מאות צעדו במרכז העיר וחסמו את הרכבת הקלה. בהמשך השליכו חפצים לעבר השוטרים, תקפו עיתונאים והציתו פחים. השוטרים הגיבו בזרנוקי מים, תועדה תקיפת בלש" (פרידסון ואח', 2020).

שיח האלימות לא נמצא רק בקרב עיתונאים ומקורות משטרתיים, אלא שימש שוב ושוב גם את הדוברים של אחת מתנועות המחאה, 'קריים מיניסטר', שהתבקשו בכמה כתבות למסור את תגובתם. תגובה אופיינית כזו צוטטה בכתבה בעיתון **הארץ** (חסון, 2021):

מתנועת "קריים מיניסטר" נמסר: "שוב הוכח שמשטרת ירושלים היא אלימה וכושלת, משטרה פוליטית בשירות נאשם בפלילים. במקום לטפל באלימות הגואה בעיר, המשטרה נטפלת למפגינים ופוגעת פגיעה אנושה בחופש הביטוי וזכות המחאה [...] ביבי, המשטרה האלימה שלך לא תרתע אותנו. אנחנו נחושים להציל את ישראל מלפיתת החנק שלך ולא נעצור עד שתלך!"

מבחינה חזותית האלימות בכתבות מוצגת, בין השאר, בתמונות שבהן השוטרים נראים גוררים בכוח מפגינים בסביבה של חוסר סדר ומהומה. בתמונות שנבחרו לפרסום מובלטים הניגודים בין המפגינים לשוטרים. לדוגמה, במרכז תמונה שכותרתה "הפגנה

אלימה וסוערת מהקודמות" (פרידסון ואח', 2020) נראה מפגין לבוש חולצה שחורה קרועה למחצה, המנסה להימלט משני שוטרים לבושים מדים אפורים האוחזים בו משני צדדיו. הם מביטים בו והוא מביט קדימה וצועק בפה פתוח, כקורא לעזרה. זאת לעומת השוטרים, שפיותיהם מכוסים מסכות. הניגודים בין מיקומו, אופן החזקתו והתנהגותו לבין אלו של השוטרים מעלים קונוטציה של חוסר אונים וריסון המפגינים, ומדגישים את העימות בין שני צדדים.

בתמונות אחרות נראים מפגינים רבים מול שוטרים כשביניהם אלמנטים חוצצים, כמו מחסומי משטרה מברזל או גדרות, שנפרצים. תמונות אלה מצולמות מהצד, להמחשת המאבק האלים בין הצדדים. גם כאן מודגשים הניגודים, בעיקר בצבעים ובאנגריות המתפרצות המאפיינים את המפגינים לעומת השוטרים. לדוגמה, בכתבה הנושאת את הכותרת "עדות משדה קרב במרכז ירושלים" (ילון, 2020) מצולמים מהצד שני הצדדים. מצד אחד של מחסומי הברזל נראה המון מפגינים דחוסים הדוחפים קדימה את המחסומים, ומאופיינים בשלטים ובגדים צבעוניים. חוסר הסדר, הדוחק והעומס הרב בצד שלהם מודגש לעומת שורה מסודרת של שוטרים במדים אפורים שמונעים מהם לפרוץ את המחסומים, אשר הכביש בצד שלהם נותר ריק. דימוי זה מעלה קונוטציה של זעם עצור שעומד להתפרץ.

השילוב בין הטקסטים הכתובים לממד החזותי מלמד כי ההתמקדות במרכיבי השונים של האלימות במחאה משמשת את כל הצדדים. היא מספקת לתקשורת סיפורים ודימויים דרמטיים, ובזכותה המשטרה והמוחים מקבלים תהודה תקשורתית. אולם השיח הבינארי שבו כל צד מדבר על הצד השני, או ההתבוננות מבחוץ של עיתונאים וצלמים על שני הצדדים, יוצרים נקודת מבט מרוחקת שאינה מזמינה הזדהות עם אחד מהצדדים. ייצוג שמרני זה אינו מלווה בנקודת מבט אחרת, ואף מקשה להביא התבוננות שונה, כגון התייחסות מעמיקה למאפייניה התיאטרליים וההיצגיים הייחודיים של המחאה.

שמענו אותם: עדויות אישיות מהרחוב

לצד הריחוק והשמרנות שמתבטאים בבולטות הייצוג של ההיבטים האלימים של המחאה בעיתונות, נמצא גם שינוי במסגור המחאה. חלק מכתבות העיתונות הציגו עדויות וסיפורים אישיים של מפגינים ושל עיתונאים מזמן ומקום המחאה. במקרים אלה ננקטת רטוריקה טקסטואלית של תקריב ("קלוז-אפ") (רועה, 1994), המתבטאת בציטוטים ישירים של מפגינים, המביעים את רגשותיהם ומספרים על חוויותיהם ומחשבותיהם. מתוך סך כל הכתבות במדגם נמצא כי ב-21.92% (48) הובאו עדויות

מהמחאה, ועוד 21 (9.59%) כללו עדויות של מוחים לצד הצגת האלימות במחאה. מיעוט הכתבות היו ניטרליות (34, שהן 15.53%) - לא עסקו באלימות ולא הביאו עדויות. כלומר, בכתבות נעשה שימוש במסגור אפיזודי כדי לסקר את המחאה. אולם, חלק מהסיפורים מלווים בתמונות המציגות את המוחים ללא ביטוי חזותי לאותם רגשות.

לדוגמה, בכתבה בעיתון **הארץ** (בן זכרי ואח', 2020) רואיינו 17 מוחים שיצאו לראשונה לרחובות הקרובים לבתיהם כדי להפגין. בכתבה מציגים המרואיינים את הסיבות להשתתפותם במחאה ואת דעותיהם, סיפוריהם ורגשותיהם. אחד מהם הוא יאיר יובל, בן 80 מעמק יזרעאל: "אני חושב שהמדינה איבדה את הדרך [...] אתמול השתתפתי בפעם הראשונה כי התחילו להפגין בקרבת הבית וזה במסגרת החוק [...] את המינימום הזה חשבתי שאני צריך לעשות ולהביע איך אני מרגיש. ההשתתפות שלי היא כתוצאה מאכזבה ותסכול ורבים כמותי".

לעומת הטקסט, שמבטא רגש, התמונות המלוות את הכתבה הן חסרות הבעה ונעדרות קולות ורגשות. רובן מציגות מרואיינים שמסכות מכסות את פיהם, מה שיוצר היעדר קול סימבולי - אם קול צעקה ואם קול מחאה. הם עומדים ברחוב ריק מאדם, באור יום, כך שאווירת המחאה (וקולה) נעדרת מהתמונות. המפגינים מתבוננים במצלמה, שלטים בידיהם, אך התמונות סטטיות ולא מבטאות או מסמלות תנועה או פעולה.

כתבות אחרות מביאות עדויות אישיות של עיתונאים שנשלחו לסקר את המחאה, עדויות של מוחים שנמצאים במקום ובזמן המחאה וסיפורים על חוויות של מוחים. סגנון הכתיבה הסיפורי מבוסס לרוב על הצבת שני צדדים יריבים - טובים מול רעים. לדוגמה, בכתבה ב**הארץ**, הכתב מורן שריר (2020) מספר על ההתרחשויות במתחם המחאה בירושלים מתחילת הערב ועד סופו. בשיא הסיפור מתוארת תקיפה של אדם המתנגד למחאה:

נראה רגוע אבל האווירה מתוחה. השוטרים שפטרלו וחילקו דו"חות חטפו צעקות מהמפגינים. האנשים שהגיעו לכיכר מהוססים. למרות שהם שם כחוק, הייתה תחושה שעושים משהו לא בסדר. שאולי הם לא צריכים להיות שם. שאולי זה ייגמר רע. פתאום יבבה. איש מבוגר בווסט כתום של סדרן צעק שהוא הוכה על ידי איש עם מקל. האיש [...] נראה נסער כולו. הוא שאג לעבר השוטרים: [...] היה פה אנרכיסט שהכה אותי עם מקל ואתם לא עושים לו כלום!!?

הכתבות מלוות בתמונות שבהן נראים המוחים מגובה העיניים בזמן המחאה וכחלק ממנה. הם מונצחים לרוב בתנועה - מניפים דגלים, אווזים שלטי מחאה או מבטאים

את מחאתם בפעולות היציגיות ובתחפושות. בזכות מרכיבים אלה התמונות הן צבעוניות וחגיגיות, אך גם בהן חסרים אלמנטים והבעות שידגישו או יסמלו את הקולות, הרגשות והיציגיות. כך לדוגמה, בכתבה שפורסמה בהארץ ומתמקדת בהשתתפות הקהילה הגאה במחאה (ירון, 2020), מופיעה באחת התמונות קבוצה של מוחים העוטים מסכות סקי, רובן רודות ומיעוטן אדומות, כחולות וצהובות. חלקם עומדים וחלקם כורעים, כל אחד מהם מביט לכיוון אחר, אך כולם מאוגדים סביב דמות המחופשת לתמיס, אלת הצדק. סביבם מונפים דגלי ישראל צבעים בוורוד. צילום זה מבטא מצד אחד את התאספותם סביב רעיון משותף באקט שאינו ספונטני או אותנטי, ומצד שני חוסר האחדות במבטיהם מערער על האחדות ומדגיש את הפרטים בקבוצה, אך מכל זה, כאמור, נעדרות יצירות או כנות שיעוררו להזדהות.

כתבות אלה מציגות מבחינה טקסטואלית וחזותית את נקודת המבט של המוחים ברטוריקה המזמינה קרבה אליהם. למרות חדשנות זו, בכתבות ישנה שמרנות סיפורית מסוימת, שכן רובן מציגות שני צדדים מנוגדים שביניהם יש מתח ועימות. עם זאת, המבנה הסיפורי שלהן נבדל מפרדיגמת המחאה, שכן המחאה אינה מוצגת כאסוף של עימותים אלימים בין שוטרים ומפגינים, אלא מושם דגש על סיפורים ועדויות של אזרחים.

הטיקור ברשתות החברתיות: בין קרבה לריחוק

ברשתות החברתיות הוצגה המחאה בעיקר בתמונות, בשל אופיין של הפלטפורמות. בדומה לממצאים הנוגעים לסיקור בתקשורת המסורתית, ניתוח התמונות שפרסמו פעילים ותנועות חברתיות העלה גם הוא שתי פרספקטיבות הקשורות למרחק. תמונות מסוימות מבטאות קרבה מבחינת המרחק של מצלמה ממושאי הצילום ומבחינת נושאייהן - דיוקנאות של מפגינים בודדים ושל משפחות וקרובים מפגינים יחדיו. כמעט מחצית מהתמונות במדגם (152 - 46.913%) הן כאלה. תמונות אחרות מצולמות ממרחק ומגובה רב יותר, ובהן נראים המוחים כהמון (52 תמונות - 15.74%). מלבד שתי הפרספקטיבות הללו, תמונות רבות מצולמות מגובה העיניים ומתעדות התרחשויות שונות בהפגנות - מפגינים, שלטים ומיצגים (110 תמונות - 33.95%). תמונות אלה מזמינות את הצופים לחוות את המחאה ומגוון משתתפיה הן מבחינה קולית והן מבחינת כוחה ועוצמתה. ברשתות החברתיות שנדגמו פורסמו תמונות מעטות בלבד של אלימות בזמן המחאה (11 תמונות - 3.395%).

ראו ושמעו אותנו: דיוקנאות של מפגינים ברשתות החברתיות

תמונות המוחים מדגישות שני חושים עיקריים - ראייה ושמיעה. לצד דיוקנאות אישיים המדגישים את המבט הישיר של מוחים בודדים אל המצלמה (ואל המתבוננים בתמונה), ישנם דיוקנאות קבוצתיים של מספר מוחים, בהם מודגשת הסיטואציה - הצלילים שהמוחים יוצרים ושומעים והתנועות שהם מבצעים. תמונות אלה מאפשרות ואף מזמינות לחוות את המחאה מקרוב ברגעים בעלי אופי מרגש, חגיגי ודינמי, כגון ריקוד, צעידה בתהלוכה והנפת דגלים או ידיים. לדוגמה, בתמונה שפורסמה בחשבון האינסטגרם של עמי ורוד לצד הטקסט האינפורמטיבי "הצעדה לבלפור, אתמול" (ר' דימוי 1), נראית פעילה מרכזית המצלמת ממותניה ומעלה לבושה בחולצה ורודה - אחד הצבעים הבולטים במחאה. בידיה המורמות היא מחזיקה מגפון, אשר מסמל את עוצמת קולה, ומיקומה ותנועתה מבטאים את הכוח שלה. היא עומדת במרכז התמונה, תופסת את רוב המרחב בה, וידיה המורמות מסמלות ומדגישות את נוכחותה הקולית והמנהיגותית. היא מתבוננת ישירות במצלמה בחיוך המבטא שמחה ואושר. דמותה מודגשת במיוחד בשל ניגוד הצבעים בינה ובין הסובבים אותה, צועדים נוספים הלבושים בגדים שחורים. שילוב סימנים זה מבטא את הדינמיות של הסיטואציה, כשמבטה הישיר מעודד מבט רפלקסיבי של הצופה בה ובסיטואציה (אהרונן, 2020). חיוכה מעורר תחושה חיובית ומזמין את הצופים להשתתף בחויית המחאה.

דימוי 1. מתוך חשבון האינסטגרם avarod (עמי ורוד, 2021)

לצד הדיוקנאות האישיים עם המבט הישיר ישנם דיוקנאות קבוצתיים, של כמה מפגינים יחדיו, המדגישים במיוחד את הקול, התנועה והגיוון של המצלמים. לדוגמה, בתמונה

שפורסמה בחשבון האינסטגרם של רני גרף (ר' דימוי 2) מוצגת מפגינה המצולמת מזווית נמוכה, כך שכל גופה נראה, כשהיא מתופפת על תוף גדול תוך כדי צעידה. היא מביטה מעלה ומניפה בידה המורמת את מקל התיפוף, בתנועה שמסמלת נחישות, כוח ואמונה, ומדגישה את היותה חלק מכוח החלוץ בראש המחנה. בתמונה יש טקסט שגם הוא מדגיש פעולות: המתופפת לבושה בחולצה שחורה ועליה כתוב באנגלית "לרקוד", ועל התוף מודבק סטיקר שחור עם הכיתוב "לך". לצווארה בנדנה ורודה, ובנדנה נוספת קשורה לתוף שלה. החולצה השחורה והבנדנות הוורודות משלבות בין שני הצבעים השליטים במחאה, המייצגים שתיים מהתנועות המובילות אותה, שמפגינות יחדיו. השילוב והגיוון מתבטאים גם בדמויות שנמצאות מאחוריה. מימין לה צועד גבר מבוגר, כבן 50, לבוש חולצה לבנה, משמאלה אישה מבוגרת ממנה, כבת 40, לבושה חולצה אדומה, ומאחוריהם נראות מפגינות צעירות הנושאות דגלים אדומים. השילוב בין כל הסימנים מבטא היטב את הקול והתנועה בצילום, אשר מעצים את דמותה ומעשיה של העומדת בראש - היא שולטת בתנועה ובמקצב ובכוחה להוביל את הצעדה.

דימוי 2. מתוך חשבון האינסטגרם g_inar (רני גרף, 1202)

אפשר לראות בתמונות דיוקן אלה, המצולמות בסגנון תיעודי ומבטאות את הלך הרוח, הדינמיות והדינמיקה במחאה, מקבילה חזותית של רטוריקת העדות שנמצאה בעיתונות של הזרם המרכזי, אשר מבטאת ומדגישה את השינוי בייצוג המחאה. אם כן, שינוי זה מתבטא גם ברשתות החברתיות.

ראו את כוחנו: תמונות המבטאות את כוחם של המוחים מרחוק

ברשתות החברתיות נפוץ סגנון נוסף של תמונות - תיעוד המוחים מרחוק, כקולקטיב מאוחד. בתמונות אלה נראים מיצגים תיאטראליים, מפגינים מחופשים, מוחים מניפים שלטי מחאה ומיצגים אומנותיים אחרים. בתמונות אלה האומנות, הצבעונית, הווקאלית והחגיגית מבטאות את האווירה, האווה והאנרגיה המאפיינות את ההפגנות. כלומר, כאן הצילום ממרחק אינו מרחיק רגשית את הצופים מהנעשה במחאה, אלא מראה את כמות המוחים ואת פעולותיהם, וכך מבטא את עוצמתם.

לדוגמה, בתמונה שצולמה מזווית גבוהה (ר' דימוי 3) נראים מוחים רבים מרימים ידיים - חלקם באגרופים קמוצים, חלקם מחזיקים שלטים ואחרים מניפים דגלים. הדימוי מבטא את כוחם ואת אחדותם הרעיונית. ביניהם נראה מפגין המביט למצלמה ומרים יד פתוחה, כמו מזמין את הצלם (ואת הצופים) להצטרף. להזמנתו מצטרף שלט גדול הבולט מאחוריו, בקצה התמונה, בזכות צבעו הלבן, המנוגד לחשכת הלילה, ועליו נכתב באדום "בואו". החיוביות מתבטאת בלב אדום שמופיע מעל החולם. הטקסט שמלווה את התמונה מעגן את משמעותה: "הערב בבלפור. המחאה נמשכת ומתעצמת. לא נוותר עד שיתפטרו!" בטקסט זה הכותב מדגיש את עוצמת המחאה ("מתעצמת") וגם משייך עצמו לקולקטיב המחאה באמצעות שימוש בגוף ראשון רבים ("לא נוותר").

דימוי 3. מתוך חשבון הפייסבוק של הדר סגל (Hadar Segal, 2020)

תמונות אחרות של המון מוחים המצולמות ממרחק מדגישות את צבעוניות המחאה ואת האחדות והאחידות של המוחים - באמצעות לבוש בצבעים המאפיינים את

המחאה (אדום, ורוד, שחור או צהוב), הנפת דגלים משותפת ואחידה, ומוחים הניצבים במבנים מסודרים. לדוגמה, בתמונה שפורסמה בעמוד הפייסבוק "אימהות נגד אלימות משטרתית" (ר' דימוי 4) ושותפה בעמודי מחאה נוספים, נראית צעדת מחאה שצולמה מרחוק, בגובה העיניים, שבראשה שבע נשים מחזיקות ידיים, היוצרות שרשרת אנושית מאוחדת שנעה קדימה. לבושן אחיד - אפוד זוהר מעל בגדים שחורים, ורובן עוטות מסכות שחורות. האפודים מסמלים את שומרי הסדר, בעלי הסמכות, וזו אכן הייתה כוונתה של אותה קבוצת נשים, שהתאגדה במטרה לשמור על מוחים מפני אלימות משטרתית ולמנוע אותה. מאחוריהן צועדים מפגינים המחזיקים שלטי מחאה ומגפונים. במרכז התמונה, מאחורי הנשים האימהות, נראה זאב אנגלמאיר צועק כשהוא מחופש ל"שושקה", דמות קומיקס אקטיביסטית מואנשת של אישה עירומה. שרשרת האימהות, בצורת ראש חץ שבראשו שתי נשים המביטות קדימה, מבטאת את כוחו (וקולו) של הקולקטיב הצועד יחדיו באופן אחיד עם מטרה ברורה.

דימוי 4. מתוך עמוד הפייסבוק "הבעלבתים" (2021)

התקשורת (המסורתית) לא רלוונטית: הקריאה המשבשת של מנהיגי המחאה, סוכני השינוי

השינויים הפרדיגמטיים החלקיים שנמצאו באופן שבו יוצגה המחאה בעיתונות וברשתות החברתיות מתבטאים גם בתפיסותיהם של חלק ממובילי המחאה כלפי התקשורת והמחאה, כאשר הם רואים במחאה תהליך שהתחיל בהפצה ברשתות החברתיות. גם במהלכה ובשיאה המחאה ברחובות עוצבה באופן שנועד ליצור תהודה

ברשתות החברתיות, כאמצעי לגיוס מוחים נוספים וכדי להשפיע בסופו של דבר על אופי ההצבעה בבחירות לכנסת, וכך להביא לשינוי פוליטי. זאת בהתאם למודל המחאות הפוליטיות, על פיו מחאות מתחילות בפוליטיקה, מתווכות באמצעות המדיה ומסתיימות בפוליטיקה (Wolfsfeld et al., 2013). בהקשר זה טוען דייגו: "התרומה שלנו ביחס למחאה היה להגיע לצעירים והמסר האחד שמאחד את כולם היה 'ביבי הביתה'. זה המכנה המשותף הרחב עם המון ארגונים. ההצלחה של המחאה היא שהייתה פוליטית עם מסר של להחליף את השלטון." שחר מוסיף: "ניסיתי לחשוב מה יכניס את נתניהו להרבה שנים לכלא ויקעקע אותו כבוגד. הבנתי שאין לנו סיכוי להגיע לתקשורת כי התקשורת אוהבת דם. אז הבנו שהרשתות והלייבים זה הכתובת להביא אנשים ולהעביר מסרים. יצרנו צירים עוקפים."

לצד מהלך זה, התקשורת המסורתית הייתה נוכחת במחאה, אולם יחסם של מובילי המחאה כלפיה היה דו־ערכי. מצד אחד הם היו מודעים לכוחה להשפיע על דעת הקהל ולצורך שלה בדימויים דרמטיים ואלימים, כפי שציין שחר לעיל, אך מצד שני הם הכחישו את השפעתה עליהם וסירבו לספק לה פרובוקציות ודימויים כאלו, בטענה שאינה רלוונטית עוד ואינה משרתת את מטרתם - להשמיע את קולם האוטנטי ולספר על דרכם (הלא אלימה). לדברי אלה: "אנחנו רצינו לספר סיפור אחר. לגעת בכפתור הרגשי, הנשי, העדין במרחב המיליטנטי, וזה יצר שינוי תפיסתי באיך דמוקרטיה צריכה להיות." אם כן, מובילי המחאה הם סוכני שינוי, הקוראים תיגר על היחסים המקובלים בין מוחים לתקשורת ומאתגרים את פרדיגמת המחאה.

לדעת מובילי המחאה, תחילתה הייתה בהתרחשות או הדהוד ברשתות החברתיות. זהו המדיום שהיה זמין ונגיש להם יותר מכול, ללא תנאים או תיווך, והם חשו כי בעזרתו אפשר וצריך להפיץ את מסריהם ודרכו ניתן לגייס תמיכה ואוהדים ולהשפיע פוליטית. לכן, גם הצעיר מבין מובילי המחאה, דייגו, וגם המבוגר שבהם, בן, מציגים את הרשתות החברתיות כפלטפורמה שבאמצעותה התחילו להפיץ את מסריהם ולהקים תנועות חברתיות. דייגו מתאר זאת כך:

כשהכריזו על הסגר הראשון [בעקבות מגפת הקורונה] וקרו האירועים הפוליטיים [רצף בחירות] נכנסתי לחרדה קיומית. זה הוביל לכך שפתחתי קבוצת וואטסאפ וצירפנו אליה עיתונאים ופוליטיקאים מהעבר [...] פתחנו קבוצת וואטסאפ שמייצרת סדר יום ומשנה סדר יום [...] התרומה שלנו למחאה הייתה המסר הכלכלי.

כלומר, הוא ראה ברשתות החברתיות כלי ראשוני לקיבוץ אנשים, להנעה לפעולה ולהעברת מסרים, שבהמשך ציטטו אותם עיתונאים במדיה המסורתית.

גם בן, מראשוני המפגינים והמבוגר מבין מובילי המחאה, מציין שכאשר התחיל למחות בערים שונות, וביניהן ירושלים, הוא פרסם את פעילותו ברשתות החברתיות. זה היה עבורו המדיום הרלוונטי והנגיש, שהוביל לאחר מכן לסיקור תקשורתי מסורתי. הוא מאמין כי בכוחו של המוחה הבודד לצרף בסופו של דבר אלפים למחאה וכך להביא לשינויים חברתיים ופוליטיים, כפי שנעשה במחאה לאחר מלחמת יום כיפור, המוזכרת בתור מודל העבודה שלו:

פרסמנו על הפעילות שלנו בפייסבוק. כל פעם שעמדנו בצמתים פרסמנו תמונה שלנו עם הכיתוב על השלט, כמה מילים על מה שהיה, וקראתי לאנשים להצטרף לפעילות שלנו. המודל היה מוטי אשכנזי של אחרי מלחמת יום כיפור [...] היינו כ"כ מעטים ולא עניין אותנו תקשורת [מסורתית]. הדרך שלי לעניין את התקשורת זה לפרסם בפייסבוק או בטוויטר.

כשמוחים רבים הצטרפו והמחאה צברה תאוצה, התנועה שבן עמד בראשה החלה להעסיק מומחים בתחום הרשתות החברתיות, מכיוון שלתפיסתו פרסומים ברשתות מובילים לסיקור חדשותי: "מה שגרר את התקשורת זה היה דיווח בזמן אמיתי בפייסבוק או ציוץ בטוויטר." בן לא תכנן לעשות פרובוקציות, לעודד אלימות או ליצור מיצגים כדי לזכות בסיקור, אלא שאף ליצור עניין ברשתות החברתיות, שמהן, לדבריו, ניזונה גם התקשורת המסורתית: "מחאה, כדי שתצליח, חייבת להגיע לתקשורת המסורתית, אבל אני חושב שהדרך להגיע לתקשורת המסורתית היא באמצעות הרשתות החברתיות. הרשת החברתית היא מצד אחד גם אמצעי גיוס של הציבור אבל גם אמצעי גיוס של התקשורת, שמבינה שקורה פה משהו". בדומה לכך מציין דוד, ראש תנועה מרכזית נוספת, כי המסרים של תנועתו פורסמו בתקשורת כיוון שעיתונאים ראו בה "מותג סקסי עם הרבה בולטות" - בולטות רבה בהפגנות, אך בעיקר ברשתות החברתיות.

גם מחאתה של הדס החלה בעקבות קריאה של אדם יחיד באחת הרשתות החברתיות להיפגש להפגנה שבה גם יונפו דגלים כאקט סמלי. היא מספרת שאל אותה הפגנה ראשונית הגיעו כ-200 אנשים, ובסופה היה חשוב להם להצטלם יחד לטובת פרסום המחאה ברשתות החברתיות. אך לדבריה, כדי להגיע לציבור רחב ומגוון יותר מבלי להשקיע משאבים רבים, שלא היו ברשותם, הם נזקקו לעזרת התקשורת המסורתית. גם תנועתה סירבה לספק לתקשורת את הדימויים הפרובוקטיביים, הדרמטיים והאלימים להם היא מצפה, ובמילותיה: "יצאנו נגד ההקצנה." עם זאת, היא מבינה את חשיבות הפרובוקציה במחאה לצד האגף הנורמטיבי, שאליו תנועתה השתייכה, כדי לבטא פלורליזם וגם למשוך את התקשורת:

אתה חייב שיהיה כל הזמן משהו. אתה חייב את אלה שיעשו פרובוקציות. אם היו רק אותנו זה לא היה מספיק. אם היה רק אותם זה גם לא מספיק. רק הקומבינציה היא שאפשרה את המחאה כי הציבור מחפש ומוצא כל אחד את מקומו.

כמו הדס, גם דוד מציינ שהתנגד לפרובוקציות ולאלימות המשטרית שהיו בשולי המחאה, אולם לדבריו התקשורת המסורתית חיפשה ואף נרמלה אותן, ולמעשה מעלה בתפקידה: "התקשורת עוסקת בנרמול הטרלול של אלימות והתנהלות המשטרה". לעומת זאת, דוד ביקש להציג ברשת את העממות, הצבעוניות וההמוניות של המחאה. אלה, מייסדת תנועה נוספת, מציינת גם היא את אכזבתה מהסיקור התקשורתי, שעיוות את מטרת ההצגות התיאטרלית שהמוחים ביקשו ליצור. לטענתה, "בתקשורת דיברו על מפגינים עם לפידים שחשבו שרוצים לשרוף את בלפור. [...] אנחנו לא אנשים אלימים. הגענו עם פרחים. זה היה סוג של פרפורמנס, שהעם מגיע לביתו של המנהיג לבקש לחם." בניגוד לסטיגמה שיצרה התקשורת, ברשתות החברתיות המטרה הושגה: "רצינו לספר סיפור אחר. הפכנו להיות ערוץ שידור. כל אחד [ממובילי המחאה] עם הנרטיב שלו. [...] עשינו את זה מגניב."

מובילי המחאה הבינו כי התקשורת מעוניינת בפרובוקציות, ולפיכך החליטו לשלוט גם בדימויים מסוג זה. לכן, את הפרובוקציות שהתרחשו לצד המחאה הנורמטיבית תיעדו אנשי תנועות המחאה. הפצת התמונות נוהלה בידי מה שהדס מכנה "סיירות רשת" של מתנדבים מומחים בתחום, אשר בררו בקפידה את התכנים והעבירו את חלקם לתקשורת המסורתית. ואכן, לדבריה, התמונות שבחרו המתנדבים הם אלה שפורסמו בתקשורת ההמונים.

בניגוד ליחסים שרקמה תנועתה של הדס עם התקשורת המסורתית, חלק מתנועות המחאה ביקשו להימנע מלכתחילה מכל קשר כזה, ולא רצו לערב אותה, להישמע בה או להיות מושא לסיקור שלה. לדברי דקלה, חברי אחת התנועות המרכזיות בהפגנות בירושלים "סירבו בתוקף לדבר עם התקשורת. ניסיתי לשכנע אותם כי חייבים תקשורת [מסורתית], אך הם עשו מהלך חכם. הם אמרו, 'אנחנו רוצים לעשות את זה צעיר ומגניב. אנחנו עושים FOMO [תחושת החמצה] על הפגנות' - עושים משהו שאי אפשר לא לבוא אליו."

היא מדגישה כי המיציגים, התיאטרליות והססגוניות שיצרו תנועות אלה כלל לא נועדו למשוך את תשומת הלב של התקשורת המסורתית:

זה לא בשביל התקשורת [המסורתית]. זה בשביל להביא אנשים מהרשת, זה בשביל לחבר אנשים, זה בשביל ה-FOMO. הם היו בעניין של להגניב. התקשורת לא עניינה

אותם. זו אי־הבנה ו"בומרית" [צורת התנהגות ומחשבה מיושנת] לטעון שזה לטובתה. התקשורת לא עניינה אותם כהוא זה. תקשורת המיינסטרים מאבדת את החשיבות שלה. הם לא רואים בה כוח ומשמעות.

אותה תנועה השתמשה בכלים של הרשתות החברתיות וגייסה לטובתה את נורמות תרבות הרשת, שבה חבריה היו מומחים, מספרת דקלה: "הם אמרו שזה צריך להיות פיראטי, מחתרתי [...] הם הוציאו איוונטים ברשתות החברתיות, עיצבו הזמנות מגניבות בצבעי ורוד עם טיזרים ווידאו־קליפים. לקחו את ההבנה והידע שלהם ברשת ויישמו. הם אנשי מסיבות שעושים צעיר ומגניב."

גם נעם, דמות מובילה מתנועה מרכזית אחרת, רואה בתיאטרליות אמצעי למשוך אנשים למחאה שלא דרך התקשורת הממוסדת. להבנתו, המחאה היא הפנינג שמעורר תחושה שאסור להחמיץ אותו, והוא קושר זאת גם לעשייה מקצועית, המאפשרת להעביר מסר, ולתרבות גאה:

לחברים שלי ולי אין טלוויזיה בבית. הרבה נכנסו ללייבים בפייסבוק וראו שנהיה הפנינג גדול [...] בבלפור היה את מה שהרשתות הכי טובות בו - ה־FOMO. פאן [כיף] שם. ממש פאן שם [...] היה ללייבים חלק חשוב ויכולנו להשפיע עליו. ניסינו לא להיות בוטים, אלא לעשות זאת בשפה האורגנית שלנו כאומנים, כגייז, בשיח להט"בי עם פן יותר חיובי והומור, בלי לפגוע באף אחד.

מובילי המחאה ביקשו לציין כאן את ההקשר - זו הייתה תקופת סגרים, בשל מגפת הקורונה, אולם הותרה יציאה לרחובות לטובת הפגנות, ולכן תחושת החמצה הייתה אפקטיבית במיוחד. אלה טוענת כי בזכות התיאטרליות הגיעו מוחים נוספים להפגנות: "אנשים באו כל שבוע לראות מה יהיה בכל שבת."

התיאטרליות שימשה גם מנגנון להעברת מסרים אידאולוגיים לעוקבים ברשתות, ולכן הויראליות של תיעוד ההתרחשויות ברחובות הייתה חשובה למובילי המחאה. כך נסגר מעגל המחאה מבחינתם, שכן אותה ויראליות תשפיע גם על הבחירה בקלפי. נעם מסביר: "הפרפורמנס זה הרחקה בשביל לקרב - כמו ליצן החצר שאומר את האמת למלך. צריך מסכה בשביל להגיד את האמת, ובמיוחד כשהתקשורת כיום היא חזותית."

מובילי המחאה לא מציגים את ההתנגשויות האלימות בין מפגינים לשוטרים במהלך ההפגנות כדלת הכניסה שלהם לתקשורת המסורתית, בשונה מההסבר של הספרות המחקרית בתחום (וולפספלד, 2012). מובילי המחאה אומנם מודעים לכוחם של דימויים דרמטיים ולרצונה של התקשורת המסורתית בתמונות פרובוקטיביות, אך טוענים כי גייסו את האלימות המשטרית לטובת הפרסום במדיום שלהם, כלומר

השתמשו בה כדי להשפיע על רגשותיהם של העוקבים ברשתות החברתיות. דייגו מתאר זאת כך: "הטקטיקה היא של להדליק את השטח בשביל לייצר כעס. שאנשים בבית יראו את זה ויתעצבנו - 'למה מרביצים לילדים האלה', אבל צריך לדעת מהו העיתוי הנכון כדי להדליק את הסנטימנט הציבורי. לא סתם אלימות." שחר מסביר: "הבנו שבלי פרובוקציה זה לא יעבור אבל אמרנו, 'מה, אנחנו החיות מחמד של התקשורת?' לא נאכיל את המפלצת. התקשורת [המסורתית] זו מפלצת חסרת רגש [...] אז הבנו שהרשתות והלייבים זה הכתובת. יצרנו צירים עוקפים [את התקשורת המסורתית]".

מובילי מחאה נוספים מציינים כי הפעילות ההיצגית שימשה כהתנגדות לאופן ההצגה המקובל בתקשורת המסורתית, וגם הועילה נגד אלימות השוטרים. נעם מספר:

כשהציגו אותנו באולפני הטלוויזיה כאנרכיסטים לא שיחקנו לפי החליל שלהם. גם השוטרים פועלים לפי קודים של אלימות ואם אין אותה הם מכניסים אותה. אז הכנסנו את הוורוד. יש לי תמונות עם פאה וורודה ונצנצים ליד שוטרים שעוצרים אחרים. הם לא יודעים איך לאכול את זה. אין להם נשק נגד זה. הם לא יודעים מה לעשות. זה מנטרל מהכוח שלהם ואנחנו לא אוהבות אלימות. לא באנו לאלמות.

כלומר, פעילים מובילים מהתנועות השונות אומנם מודעים לנוכחותה, יכולתה ותפקידה של התקשורת המסורתית, אך מתכחשים לכוחה להשפיע עליהם ולגרום להם לייצר את הדימויים שבהם היא מעוניינת. הם שוללים את ההנחה של פרדיגמת המחאה כי הדימויים הפרובוקטיביים נוצרו למען התקשורת המסורתית. במקום זאת, הם מציגים היפוך כוחות - לדבריהם הם שולטים בתקשורת המסורתית באמצעות הרשתות החברתיות, המהוות עבורם פלטפורמה לתקשורת חדשה אלטרנטיבית-אזרחית, ואילו עיתונאי התקשורת המסורתית עוקבים אחרי הנעשה ברשתות החברתיות ובעקבות כך מדווחים על המחאה.

ניתן להסביר ביטול זה של השפעת התקשורת המסורתית על פעילותם והתכחות לכוחה בעזרת תאוריה מתחום הספרות, העוסקת בחרדת ההשפעה ו"הקריאה המשבשת" של משוררים (בלום, 2008). לטענת בלום, משוררים חדשים מושפעים מתכנים ומיוצרים קודמים אך מסרבים להכיר ולהודות בהשפעה זו. לפיכך, הם מבצעים "קריאה משבשת" (misreading): אקט של כתיבה-יצירה שנעשה במסווה של מקוריות וחדשנות לעומת מה שהיה עד כה בתחום. לטענת בלום, היוצרים החדשים מנכסים את השירה של קודמיהם ומשכתבים אותה תוך הכחשת העובדה שהם מושפעים מייצירות קודמות. כל זה מוביל למאבק בין כוחות גדולים, כשהיוצרים החדשים מורדים ומבקשים להדיח את קודמיהם ולתפוס את מקומם (ברזלי, 2008). בהתאם לכך, בעיני מובילי המחאה, עשייתם הפרובוקטיבית שייכת לתרבות הרשת

ומיועדת לה, ואינה התנהלות סוטה מהסוג שמזמין סיקור תקשורת. לכן, השפעתם על התקשורת המסורתית, ההפוכה מהתפיסה המחקרית המקובלת לגבי זהות המשפיע וזהות המושפע, תוגדר כקריאה משבשת מצידם, המבקשת לשנות את פרדיגמת המחאה ואת התפיסות המקובלות בנוגע ליחסים בין מוחים לתקשורת המסורתית.

במאבק הכוח עם אנשי התקשורת המסורתית, מובילי המחאה, כמו המשוררים החדשים בתאוריה של בלום, מבקשים להתנגד למה שהוגדר במחקרים קודמים כקשר א־סימטרי ביניהם (שבו ידה של התקשורת המסורתית על העליונה), או סימביוזה תחרותית. בבחינת קשר זה לאור השלבים של גישת ההשפעות ההדדיות בין יוצרי התקשורת וצרכניה (Kepplinger, 2017), נראה כי מובילי המחאה מבקשים לנתק את היחסים ההדדיים עם התקשורת בשלב השלישי - לאחר השלב של הסיקור התקשורת הראשוני והשלב של השלכות הסיקור עליהם. כלומר, בשל אכזבתם מסיקור המחאה בתקשורת המסורתית ואמונתם כי היא לא רלוונטית לקהל היעד הצעיר, הם מציעים לנתק את הקשר איתה.

להבנת מובילי המחאה, אנשי התקשורת המסורתית הם שצורכים את הסיקור שלהם ברשתות החברתיות. בדומה לדבריו של בלום על המשוררים החדשים לעומת "המבשרים", מובילי המחאה מבקשים להדיח את התקשורת המסורתית מתפקידה, לבטל את השפעתה עליהם ולתפוס את מקומה באמצעות פעולה מרדנית. בלום מתאר פרקטיקה של יצירת קולאז' - אוסף של מרכיבים, דימויים ושיירים שמסודרים מחדש. ואכן, המחאה הנבחנת כאן מאופיינת בפרקטיקות חזותיות דומות לאלו שננקטו בעבר במחאות ברחבי העולם כדי לזכות בסיקור תקשורת מסורתי - כאמור בסקירת הספרות - אך מובילי המחאה טוענים כי הן מיועדות לסיקור מסוג שונה וייחודי, תוך הכחשת השפעתה של התקשורת המסורתית עליהם.

התקשורת (המסורתית) עדיין רלוונטית? דוברים ויועצים כסוכני שיחור

למרות שחלק ממובילי המחאה האמינו כי התקשורת המסורתית אינה רלוונטית, ולמרות שנראה כי חל שינוי מסוים בפרדיגמת המחאה גם מצד התקשורת עצמה, התקיים קשר בין מובילי המחאה לעיתונאים, והושם דגש תקשורתי על אלימות. נוכחותה של פרדיגמת המחאה, גם אם מופחתת, נבעה מעבודתם של דוברים ויועצים בתנועות המחאה, ששימשו מתווכים בין שני הצדדים וסוכני שימור שלה.

בזמן המחאה דוברים ויועצים הסבירו למובילי המחאה על הרלוונטיות והחשיבות של הקשר עם אנשי התקשורת המסורתית, וניסו לכוון את המחאה ואת סיקורה לכיוון של פרובוקציות ואלימות. הם גם קישרו וגישרו בין הגישות השונות, של המוחים ושל

העיתונאים - בין שימוש ברשתות חברתיות והדהוד תרבות הרשת, לבין סיקור דרמטי בתקשורת המסורתית, המעוניינת במסר אחיד וברור.

דייגו מספר כי יועצים הנחו אותו להשתמש באירועים אלימים כדי לזכות בסיקור תקשורתי מסורתי: "הייתי בשיח עם X [פוליטיקאי לשעבר], שאמר לי שהמעצר שלי נתן זריקת מרץ למחאה אבל זה לא מספיק. אנחנו צריכים הרבה מעצרים. להדליק את השטח." יועץ אחר, פעיל מבוגר בעל ניסיון רב במחאות, לימד אותו "לשבש את הסדר, את הטקטיקה של להדליק את השטח, שנועדה בשביל לייצר כעס". כלומר, נראה כי ישנם יועצים ודוברים שמונעים את דחיקת פרדיגמת המחאה לשוליים ומשמרים את מרכזיותה בשל הסתמכות על תובנות ישנות, מלפני עידן הרשתות החברתיות, שלפיהן רק כך יזכו בסיקור תקשורתי ובחשיפה לציבור הרחב.

לעומת זאת, כאמור, חלק ממובילי המחאה האמינו כי התקשורת המסורתית אינה לרוונטית, וחלק מהדוברים והיועצים התגייסו כדי לשכנע אותם לשנות את דעתם. דקלה, דמות מובילה במחאה ששימשה גם יועצת, בזכות ניסיונה התקשורתי, מתארת את היחסים בין מובילי מחאה לעיתונאים ומספרת כיצד ביקשה לתווך ביניהם: "עם תקשורת המיינסטרים יש יחסי אהבה-שנאה. כבדהו וחשדהו. בקרב הפעילים האקטיביסטים יש המון כעס כלפי התקשורת, יש אנטי-תקשורת ואי-הבנה איך עובדת התקשורת [...] עשינו עבודה להוריד התנהגויות שכוונו כנגד עיתונאים וכתבים ולהראות שלתקשורת [המסורתית] יש מקום."

לצד השמרנות של היועצים והדוברים, נדרשה מהם גם התייחסות לתרבות הרשת של המוחים, שהתבטאה בעיקר בשיווק המחאה ברשתות החברתיות, והם חיפשו את שביל הביניים שיקשר בין הצדדים למרות דרכי העבודה השונות. מצד אחד הם נדרשו לספק לתקשורת מסר אחיד וברור מכל תנועות המחאה השונות, ומצד שני, כאשר המסרים הופצו ברשתות החברתיות זה נעשה בהתאם למאפייניה הייחודיים של כל תנועה - שהתבטאו בשלטים, המחזות, שירים ומיצגים חזותיים שונים.

נוסף לתיאום בין הצדדים, הם הבינו כי היחסים בין הצדדים השתנו וכי דרך הרשתות אפשר להשפיע על הסיקור בתקשורת המסורתית. דקלה מספרת על היום שבו עמדה על כוהן של הרשתות: "היה יום שבו עשינו מהלך של הוצאת הודעה לעיתונות מהרשתות [...] אז הוצאנו הודעה באותו נוסח ב-4 קבוצות פייסבוק שונות של התנועות. כך מצאנו דרך היברידיית לקשר בין הרשתות לבין העיתונאים גם כשאין גורם רשמי." דייגו מדגים תהליך זה כשהוא מציין כי "ממשלת שינוי" הוא מושג שמובילי המחאה המציאו והשתמשו בו ברשתות החברתיות, ומהן הגיע לתקשורת והחל לשמש

עיתונאים ופוליטיקאים. מכאן הוא מסיק: "הבנו שיש לנו את היכולת להשפיע על סדר היום וכוח האזרחים הוא שמשנה את המערכת הפוליטית."

אולם, אף שלכאורה נמצאה הנוסחה שתספק את המוחים ואת העיתונאים גם יחד, ישנם מובילי מחאה שבמבט לאחור סבורים כי דרישת הדוברים לשמור על מסר אחיד פגעה בחדשנות של המחאה, בייחודיותה ובתרבותה. לדברי שחר, דוברים מסוימים השתיקו קולות שונים במחאה כדי להבליט את התנועה שאותה ייצגו, מה שמנוגד לתרבות הדיגיטלית-הרשתית, אשר מאופיינת בריבוי דעות ובשימוש במובילי דעה:

[הדוברים] ביקשו לשטח את זה, אבל זה טעות, כי צריך מובילי דעה ברשתות. אנשים שאני מזדהה עימם ועם הפנים שלהם. היה צריך לפתח הרבה סגנונות, שכל אחד יתחבר למשהו אחר במחאה. היה צריך לתת ביטוי לכל הקולות ולא לשטח. הקולות המגוונים הושקו.

מכאן ניתן ללמוד כי למרות ניסיונותיהם של הדוברים לקשר ולתווך בין הצדדים, הם מנעו את השלמת תהליך השינוי הפרדיגמטי הנוגע להפקת מחאות וסיקורן, ותפיסתם לגבי יחסיהם עם התקשורת המסורתית ערערה על הקריאה המשבשת של מובילי המחאה.

דיון: שינויים פרדיגמטיים

עד כה, מחקרים העוסקים במחאות ותקשורת ראו ביחסים בין תקשורת ההמונים לפעילי מחאה "סימביוזה תחרותית", שכן המוחים זקוקים לתקשורת לשם חשיפה רחבה, והתקשורת זקוקה לדימויי מחאה מסוג מסוים - תמונות דרמטיות ופרובוקטיביות, שלרוב מתארות התרחשויות אלימות. במסגרת יחסים אלה ידה של תקשורת ההמונים הייתה על העליונה, בשל שליטתה על אמצעי הפצת המידע, והמוחים הגיעו לשיח התקשורתי רק דרך הדלת האחורית או הצדדית (וולפספלד, 2012). אופן הסיקור השכיח הזה זכה לכינוי "פרדיגמת המחאה".

אולם, בשנים האחרונות השתנה האקלים התקשורתי. הרשתות החברתיות, כמו טוויטר ופייסבוק, הפכו למקור מידע וחדשות מרכזי (Aldaihani & Shin, 2022), ואף משמשות מקור מידע עבור העיתונות הממסדית (von Nordheim et al., 2018), כפי שמראה גם המחקר הנוכחי. הרשתות מאפשרות לפעילי המחאה לסקר את ההפגנות בהתאם לתפיסתם לגבי המחאה ולאופן שבו הם מבקשים למסגר אותה. לפיכך, נראה כי יש צורך בבחינה מחדש של אופני הסיקור בתקשורת המסורתית וברשתות החברתיות ובהגדרה עדכנית של היחסים בין המוחים לסוגי המדיה השונים. המחאה

שנמשכה שנה (יוני 2020-יוני 2021) בירושלים ובמקומות נוספים בישראל היא מקרה בוחן רלוונטי במיוחד, בשל אופייה ותדירותה.

ניתוח התכנים התקשורתיים והראיונות עם מובילי המחאה הראה כי מתרחש תהליך של שינוי פרדיגמה - מ"פרדיגמת המחאה" המסורתית המקובלת, שבמסגרתה טקסטים תקשורתיים מציגים את המחאה כאלמה וסוטה, לפרדיגמה חדשה, אותה אכנה "פרדיגמת המחאה שלנו", שמתגבשת במדיה המסורתיים וברשתות החברתיות ומאופיינת בטקסטים המתמקדים במוחים, בסיפוריהם, בקולותיהם ובכוחם (ר' תרשים 1). לצד שינוי תוכני תקשורתי זה נמצא גם שינוי בתפיסתם של מובילי המחאה לגבי תפקידה, כוחה והתנהלותה של התקשורת המסורתית. השימוש בתקשורת האזרחית (הרשתות החברתיות) הוביל אותם לנהל את המחאה באופן שונה, המותאם לתרבות הרשת. מהלך זה יוצג כאן כשני תהליכי שינוי שמתרחשים ביחסי המוחים עם המדיה: הראשון הוא שינוי בייצוג המחאה, המתבטא בפרספקטיבת המרחק שנוקטים שני סוגי התקשורת הנבחנים (תקשורת אזרחית ומסורתית) ביחס למוחים ובהשלכותיה - בביטוי ביקורת ובקריאה לקחת אחריות. השני הוא שינוי בתפיסת התקשורת, המתבטא במפגש בין שתי מערכות תקשורת שונות ומוביל לשינוי בזרימת המידע בין התקשורת והמוחים.

תרשים 1: מודל השינוי הפרדיגמטי: בין ריחוק לקרבה

שינוי בייצוג: עדויות, דיוקנאות ואחריות

במחקר נמצא כי אחד המאפיינים המרכזיים של סיקור המחאה בתקשורת המסורתית ובתקשורת העצמאית-אזרחית (הרשתות החברתיות) הוא המרחק מהמוחים. בתקשורת המסורתית ישנם שני אופני סיקור. האחד הוא סיקור מרחוק, שמתמקד באלימות ובפרובוקציות במחאה. זהו אופן ייצוג נפוץ בתקשורת, התואם את התבנית השגרתית של פרדיגמת המחאה, לפיה עיתונאים מעדיפים דרמה ואקשן - כפי שנמצא גם ביחס למחאות קודמות בישראל (ולודבסקי ואח', 2012). לעומת זאת, אופן הסיקור השני מבטא קרבה, שכן הוא מציג את נקודת מבטם של מוחים ושל עיתונאים הנמצאים בזמן ובמקום המחאה. גם ברשתות החברתיות נמצאו שני סוגי ייצוג: תמונות שצולמו מקרוב ובכך מבטאות קרבה למפגינים, וכן תמונות שצולמו ממרחק, המבטאות את כוחם של המוחים.

את פרספקטיבת הקרבה שמשמשת את התקשורת המסורתית וגם את האזרחית אגדיר אסטרטגיית "חשיפה". אסטרטגיה זו מאתגרת את פרדיגמת המחאה ומבקשת לחשוף את פניהם, מבטם וסיפוריהם של המוחים, ומתקשרת גם להיבט של אחריות אזרחית ותקשורתית.

בתקשורת המסורתית הקרבה נוצרת באמצעות שימוש ב**עדויות**. בעדויות של מוחים ושל עיתונאים מוצגים סיפוריהם וחוויותיהם מהמחאה, שאינם דיווחים שגרתיים מהשטח, אלא מעודדים מחשבה ביקורתית על הנעשה במחאה. זו עדות שמוגדרת בספרות המחקרית "עדות תקשורתית", המתרחשת בתוך התקשורת, באמצעותה ודרכה (Frosh & Pinchevski, 2009). מתן העדות במקרה הנבחן נעשה מחוץ לזמן ומקום ההפגנה, כפי שנמצא בסוג אחד של כתבות שהוקדשו למוחים. גם בסוג שני, של חשיפת קוראי הכתבות לסיטואציות מהמחאה, העדויות הבנויות מבחינה סיפורית כקונפליקט שאותו מציגים העדים.

על פי חוקרת הספרות שושנה פלמן, "להעיד פירושו לא רק לספר אלא גם להתחייב לאחרים, למסור את עצמך ואת סיפור העדות בידי אחרים, לקחת אחריות - במעשה הדיבור - על ההיסטוריה או על גרעין האמת של אירוע, על מה שבעצם הגדרתו, תקפותו והשלכותיו חורג מהאישי אל עבר הכללי" (פלמן ולאוב, 2008, עמ' 157). במקרה הנבחן, רטוריקה זו חושפת עמדה דו-ערכית של העיתונות המסורתית כלפי המוחים, שכן מצד אחד היא יוצרת הזדהות עם המוחים המציגים את סיפורם, ומצד שני היא הופכת את העדות ללא-אישית ועוברת לתחום ההיסטוריה והאחריות כלפי החברה באמצעות עדויות הראייה של מי שנכחו במקום.

עשייה זו, שמתמקדת בעדות כפעולת דיבור באמצעי תקשורת, קשורה גם לפרקטיקה אקטיביסטית שמיישמים ארגונים ותנועות חברתית כגון 'רופאים ללא גבולות' (גבעוני, 2015) ו'שוברים שתיקה' (Katriel, 2020) כדי למחות נגד עוולות חברתיות. גבעוני מראה בספרה כיצד הארגון ההומניטרי 'רופאים ללא גבולות' מטיל על חבריו חובת עדות, כעדים מומחים, לגבי זוועות שנחשפו אליהם, וכתריאל מראה כיצד עדותם של חיילי צה"ל על אירועים בלתי מוסריים שחוו ממחישה את כוחו של הדיבור לחשוף עוולות, להעלות למודעות הציבורית נושאים חברתיים שנויים במחלוקת ולגייס פעילים. המשותף לשני המקרים הוא ההיבט האתי שמתקשר לפעולת מתן העדות.

אך העדויות המובאות בעיתונות שונות מאלו שמפיצים ארגונים חברתיים מסוג זה, כאשר השוני העיקרי הוא במעמד הטקסט ובתפקידו. העדויות שמפיצים הארגונים החברתיים עומדות בפני עצמן, כטקסטים שמטרתם לחשוף עוולות. לעומת זאת, רוב העדויות המופיעות בעיתונות משולבות בכתבות על הנעשה במחאה. אומנם, כאמור, העדויות יוצרות תחושת הזדהות ומייצגות אחריות חברתית של העדים להעיד, אך הן אינן דומות לפעילות של הארגונים החברתיים, אותה מגדירה כתריאל "אקטיביזם של דיבור". העדויות בכתבות העיתונות משרתות אסטרטגיה רטורית של קרבה. הן מייצגות את הפעילים ואת המחאה, ומהוות פעולה פוליטית, אך אינן פרקטיקה אקטיביסטית של העיתונות.

הפרקטיקה שקושרת בין עדות לראייה ולאחריות מתבטאת מבחינה חזותית גם בתקשורת האזרחית - ברשתות החברתיות, אשר בהן מתפרסמים **דיוקנאות** של מוחים המבטאים את פרספקטיבת הקרבה. דיוקנאות מצולמים הם סוגה צילומית שבמרכזה אדם יחיד או כמה אנשים נמצאים בסיטואציה שבה ישנה התרחשות כלשהי. חלק מהסיטואציה, אם במודע ואם במרומז, הוא אינטראקציה בין המצולם למצלם (Angier, 2015). תצלומי דיוקן ממלאים תפקיד חברתי - הם מבקשים לחדור מבעד למסכה או לדימוי של המצולמים, וכך לעודד מחשבה רפלקסיבית על זהויות ועל ההיבט החברתי שנוצר במפגש בין הצלם למצולם, שאליו נוסף גם הצופה (Jonisová, 2019).

הבחירה של מפגינים ותנועות חברתיות לפרסם דווקא דיוקנאות ולא צילומים עצמיים (סלפיז) של מוחים - המקובלים יותר בתרבות הדיגיטלית וברשתות החברתיות - מובילה להתרחקות מהיום-יומי, המידי והאישי לעבר הייחודי, החברתי והביקורתי. אחד ממאפייני הדיוקן הוא שהיית הזמן, המאפשרת להתעכב ולהקדיש מחשבה למצולם, לסיטואציה שבה נוצר התצלום ולמשמעות של שניהם. כלומר, הדיוקנאות כוללים גם ממד פוליטי וביקורתי, שיכול להתבטא מכיוון שהם מספקים עדויות על הנעשה. גינזבורג (2018) מכנה עדויות מסוג זה "עדות אזרחית" - עדות של אנשים מן

השורה (אזרחים) המשתתפים בייצור ידע באמצעות צילום. עדויות אלה הופכות לחלק מהידע ההיסטורי הלא ממוסד על המחאה.

אחד המאפיינים הבסיסיים של דיוקן הוא ההתמקדות בפני המצולם, שמציבה במרכז גם את המבט. אחד מסוגי הדיוקנאות שנבחנו במחקר היה כזה שבו המצולמים מתבוננים ישירות במצלמה, כמו מחזירים מבט לצופה. בצילומים אלה נוסף ממד של אתיקה ואחריות למפגש המבטים, המתבטא באמצעות הקול שנלווה למבט, ומסומן באיזורים ובריקודים. המבט של המצולמים הופך למבט המזמין את הצופים לחוות את האירוע עם המצולמים, ומקשה להתייחס אליהם בריחוק או להחפיץ אותם. במקום זאת, הצילומים מעודדים רפלקסיביות, כך שהם מעוררים שיח סביב הנושא. גישה התאורטית של אריאלה אזולאי (2006) לצילומים תוסיף לרפלקסיביות זו את הסטת הדיון לעבר הצופה בצילומים, שנדרש כעת להביט חזרה אל המצולם במבט אזרחי אחראי. כלומר, הצופה מחויב להשתתף בפעולה מוסרית של לקיחת אחריות על הנושא העולה מהצילום.

לפיכך, נראה כי לשינוי בייצוג התקשורת, שמתחיל בשינוי של פרספקטיבת המרחק לטובת קרבה לצרכני התקשורת, יש היבטים פוליטיים, ביקורתיים ואתיים.

שינוי בתפיסת התקשורת: מפגש (נוקשה) בין שתי מערכות תקשורת שונות

כאמור, התנהלותם ותפיסתם של מובילי המחאה ביחס לתקשורת המסורתית התאפיינו ב"קריאה משבשת", כאשר הרשתות החברתיות החליפו אותה והוצגו כמרכיב העיקרי במנגנון המעגלי שאפיין את המחאה. את מקומן המרכזי של הרשתות ואת השינוי בייצוג, כמו גם את ההכחשה, ההתנגדות והמאבק שמתבטאים בקריאה המשבשת של מנהיגי המחאה, ניתן להסביר בעזרת **המודל של מפגשי מערכות תקשורת** (Aharoni, 2022), המבוסס על תאוריית הרב-מערכת (Even-Zohar, 1990). מודל זה מתמקד ביחסים בין מערכות תקשורת שביניהן נוצר מפגש בשל אינטרסים שונים ולעיתים משותפים. יחסים אלו נבחנים בהתאם למאפייני כל מערכת, להקשרים השונים ולגמישותה או נוקשותה של כל מערכת מבחינת יכולתה לקבל שינויים. המודל בוחן את ההשלכות של המפגש על שתי המערכות גם יחד, שכן בתהליך המפגש כל אחת מהן מגיבה באופן שונה ומשתנה.

על פי מודל זה נראה כי בבסיס היחסים בין מובילי המחאה לעיתונאים מהתקשורת המסורתית עומד מפגש בין שתי מערכות תקשורת שונות - תקשורת אזרחית (רשתות חברתיות), המשמשת ומייצגת את מובילי המחאה, והתקשורת המסורתית, אותה

מייצגת כאן העיתונות המקוונת. לכל אחת מהן תרבות ארגונית שונה ועקרונות שונים ואף מנוגדים, וכל אחת מהן מתנהלת בהתאם לעקרונות של אותה תרבות.

התקשורת האזרחית פועלת על פי עקרונות אפיסטמולוגיים של תרבות הרשת המשתתפת: קהילתיות, שוויון, פלורליזם, ביזור, נגישות, הדדיות והיעדר מקצועיות. ברשתות החברתיות מודגשים היכולת והצורך של כל משתמש לתרום לקהילה, גם ללא ידע רשמי או מקצועי (Jenkins et al., 2009), כאשר עשייה זו כוללת, בין השאר, ניכוס (דיגיטלי-פיראטי) של טקסטים תרבותיים והכנסת שינויים בהם (Udo et al., 2016). לצד זה, האלגוריתמים של הרשתות גורמים לקישור בין דעות דומות ולהצגתן יחדיו. המחאה התחילה ברשתות החברתיות, יועדה להפצה בה וביטאה את תרבותה, ועקרונות אלה באו לידי ביטוי גם בהתנהלותה ברחובות. מובילי המחאה הדגישו כי נמנעו מלמנות מנהיגים, להכריז על כך ולשלוח אותם לתקשורת המסורתית, אלא עודדו השתתפות של קבוצות שונות ומגוונות בעלות מעמד דומה, בהתאם לעקרון הפלורליזם והריבוי הרשתי. תרבות הרשת התבטאה גם ברצונם של מובילי המחאה לעורר תחושה של שותפות עם הציבור, באמצעות יצירת פחד מהחמצה (FOMO) של הפגנות חגיגות, וכן באמצעות יצירת והפצת סרטוני וידיאו ערוכים לשם גיוס מפגינים והעברת מסרי המחאה.

לעומת זאת, כלי התקשורת המסורתיים פועלים על פי עקרונות של עיתונות מקצועית ומסחרית, כלומר, עיתונאים מזהים התרחשויות חדשותיות ויוצרים מהן סיפורים דרמטיים (Boesman & Costera Meijer, 2018). לפיכך, הסיקור העיתונאי תאם במידת מה את אופן הייצוג המסורתי המכונה "פרדיגמת המחאה", אשר מדגיש את ההיבטים האלימים של המחאה. אולם, כאשר מערכת כלשהי מבקשת לשמור על רלוונטיות ולהתאים עצמה לשינויים שמתרחשים בשדה, נדרשת ממנה דינמיות ביחס למערכות מקבילות (Even-Zohar, 2010). הדבר מתבקש במיוחד במצב שבו נטען כי התקשורת המסורתית איבדה את תפקידה כשומרת הסף בייצוג מחאות לטובת הרשתות החברתיות, ואכן, נמצא שהיא מתאימה עצמה לתרבות הרשת (Vázquez-Herrero et al., 2020). במקרה הנוכחי, נראה כי השינוי שנמצא בייצוג המוחים והמחאה - כלומר, השימוש בעדויות - לא מערער על אופני הסיקור העיתונאיים המסורתיים. עדויות המוחים שנאספות מחוץ להפגנות עצמן הן מה שמכונה "חדשות רכות", ועדויות העיתונאים תואמות לתבנית מוכרת של דיווח עיתונאי (כהן, 2008). כלומר, התקשורת המסורתית לא שינתה את עקרונותיה ומאפייניה ולא התאימה עצמה למאפייני תרבות הרשת של התקשורת האזרחית, אלא הוסיפה למסגרת המוכרת ייצוג מסוג חדש - קרבה למוחים ולמחאות.

אם כן, נראה כי במערכת היחסים בין שתי מערכות התקשורת שנבחנו במחקר זה, נטו שתיהן לנוקשות אפיסטמולוגיות. מנקודת מבטם של מובילי המחאה, שבה התמקד המחקר, לא הייתה הדדיות או סימביוזה תחרותית, בשונה מתפיסתם של מחקרי עבר לגבי היחסים בין מוחים לאמצעי תקשורת המונים. לדעת מובילי המחאה, לתקשורת המסורתית אין חשיבות רבה, שכן הם יצרו לעצמם דלת חלופית ראשית משלהם - התקשורת האזרחית, שעל פי ערכיה הם פועלים.

התנאים אפשרו זאת - מגפת הקורונה והסגרים שנועדו למנוע אותה היו שעת כושר לגיוס צעירים, שאליהם פונים רק ברשתות החברתיות, למחאה ברחובות שעוצבה כמסיבה (אידיאולוגית). גם מפת התקשורת, כאמור, השתנתה לטובתם. היות שהתקשורת האזרחית היא זמינה, נוחה ופופולרית, מובילי המחאה הגיבו בנוקשות לעקרונות ולתכתיבים של התקשורת המסורתית וסירבו לייצר עבורה מיצגים דרמטיים. גם היועצים והדוברים - סוכני השימור שליוו אותם - לא הצליחו לגרום להם ליצור או ללבות סיטואציות אלימות, אולם האלימות שליוותה חלק מההפגנות גויסה לטובת התפוצה ברשתות החברתיות. כל זה נעשה כדי לייצר פרדיגמה חדשה, המהדהדת את ערכי תרבות הרשת ומתמקדת ב"אנחנו המוחים" ובכוחו להתלכד מתוך קבוצות מגוונות החולקות רעיונות בסיסיים משותפים. לתפיסתם של מובילי המחאה ולאור ניסיונם, שהוכח גם בספרות המחקרית, היה בכוחם להשפיע על התקשורת המסורתית, ששאה מידע מהרשתות החברתיות. לפיכך הם דבקו בעקרונותיהם ובתפיסתם לגבי התנהלות המחאה, בהתאם למאפייני תרבות הרשת ולתהליך המעגלי, הפנים-רשתי, שאליו כיוונו.

סיכום

שני השינויים המרכזיים שנמצאו בנוגע לייצוג המחאה ולתפיסת המוחים כלפי התקשורת מלמדים כי מתחיל תהליך של שינוי פרדיגמטי ביחס למחאות ולתקשורת, שביטוי חזותי שלו נמצא גם במחאות בבריטניה (Hayes & O'Neill, 2021). השינוי במקרה הנוכחי מתבטא בעיקר בפרספקטיבה של קרבה בעיתונות וברשתות החברתיות, ובנוכחותם של מאפייני תרבות הרשת. אך שינוי זה אינו שלם ולא מושלם בשל שני גורמים. ראשית, המבט המרוחק הנוכח במידת מה בתקשורת המסורתית, בה עדיין מקובלות דרכי העבודה הישנות, מקשה על השינוי. שנית, גם מצד המוחים, ההיעזרות בסוכני שימור - יועצים ודוברים - מקשה להשתחרר מפרדיגמת המחאה. היועצים והדוברים עדיין רואים בתקשורת המסורתית כלי מרכזי לניהול מחאות והפצת מידע עליהן, ועל כן הם תרמו לשיח האלים שנמצא בכתבות העיתונות, ואף עודדו את המוחים ליצור פרובוקציות וללבות אלימות במטרה למשוך סיקור עיתונאי. לפיכך,

נראה כי כיום נוכחות במקרה הישראלי שתי פרדיגמות במינונים שונים. כפי שמראה תרשים 1, לצד פרדיגמת המחאה הישנה, שמעמדה הולך ויורד, מתגבשת "פרדיגמת המחאה שלנו". המאופיינת במבט פנימי, של מוחים על מוחים ושל עיתונאים המצטרפים למוחים, חווים את המחאה יחד איתם ומסקרים אותה מקרוב, כמחאה משותפת לכולם ("שלנו").

כדי לתקף את תהליך השינוי שנמצא במקרה הבוחן הנוכחי נדרשת בחינה של מחאות מקומיות ובין-לאומיות נוספות, גם כאלה שאינן נובעות מחוסר יציבות בריאותי ופוליטי. המחקר הנוכחי התמקד בחלקו בנקודת מבטם של מובילי מחאה ובכך חידש בתחום, אך יש לזכור כי שיטת המחקר מאפשרת לשמוע את סיפוריהם בדיעבד, ואין לראות את דבריהם כעובדות אובייקטיביות. כדי לקבל תמונה מקיפה יותר נדרשים מחקרים נוספים, שמציגים גם את נקודת מבטם של העיתונאים. כמו כן, יש להוסיף ולבחון את היחסים בין מערכות תקשורת שונות, כולל למשל מערכות תקשורת קהילתיות ואלטרנטיביות, וגם כאלה שאינן מקוונת, מה שיאפשר לחקור את המסגור לאור נתונים נוספים, כמו המיקום שאליו מתייחסת הידיעה. כמו כן, ניתן לבדוק במחקרי המשך את סיקורי המחאה בחלוקה לתקופות שונות.

תודות: המחבר מבקש להודות לדביר וינוגרד ואליה קוגן, עוזרי המחקר של המכון לחקר מדיה חדשים, חברה ופוליטיקה של בית הספר לתקשורת באוניברסיטת אריאל, על איסוף הנתונים.

תודה גם לנדב אטיאס, המעצב הגרפי, על עיצוב המודל.

רשימת המקורות

Hadar Segal (2020, 30 ביולי). הערב בבלפור. המחאה נמשכת ומתעצמת. לא נוותר עד שיתפטר! [תמונה מצורפת]. פייסבוק. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10157513582876989&set=gm.1015242215601666>

אהרוני, מ' (2020). לבייש ולא להתבייש: פרטואר של פעולות כוחניות אזרחיות ברשת החברתית בתחום הפגיעות המיניות. **סוגיות חברתיות בישראל**, 29(1), 41-84. https://www.ariel.ac.il/wp/social-issues/wp-content/uploads/sites/141/2020/02/04_Aharoni_SocialIssues29_01.pdf

אזולאי, א' (2006). **האמנה האזרחית של הצילום**. רסלינג.

בארת, ר' (2003). הרטוריקה של הדימוי. בתוך ת' ליבס ומ' טלמון (עורכות), **תקשורת כתרבות: טלוויזיה כסביבה של תרבות היום־יום** (כרך א', עמ' 303-337). האוניברסיטה הפתוחה.

בלום, ה' (2008). **חרדת ההשפעה: תיאוריה של השירה** (תרגום: ע' שור). רסלינג.

בן זכרי, א', חסון, נ', ושיזף, ה' (2020, 5 באוקטובר). רבבות ישראלים הצטרפו בשבת למחאה בפעם הראשונה. 17 מהם מסבירים למה דווקא עכשיו. **הארץ**. <https://www.haaretz.co.il/news/protest2020/2020-10-05/ty-article-magazine/.premium/0000017f-e4b6-dc7e-adff-f4bf09b00000>

בנדל, נ', קובוביץ, י' ובריינר, י' (2019, 5 בדצמבר). פרשת הצוללות: מי מעורב, מהם האישומים ומה חלקו של מפקד חיל הים לשעבר? **הארץ**. <https://www.haaretz.co.il/news/law/2019-12-05/ty-article/.premium/0000017f-f194-d223-a97f-fddda5860000>

הבעלבתיים (2021, 22 בפברואר). #אמהות נגד אלימות משטרתית. ממשיכים בכל הכוח, בלפור מוצ"ש. #אנחנו האנשים להם חייבתם. קרדיט תמונה למופלאה - ציפי משנה [תמונה מצורפת]. פייסבוק. <https://www.facebook.com/habalbatim/photos/a.113080280484277/250614166730887>

ברזלי, ש' (2008). לקרא את חרדת ההשפעה: הקדמה. בתוך ה' בלום (מחבר), **חרדת ההשפעה: תיאוריה של השירה** (עמ' 7-29). רסלינג.

ברנזון, א' (2015). **רוקדים ברחובות: על אזור הדמדומים בין תקשורת למחאות חברתיות**. רסלינג. גאסקל, ג' (2011). ראינות אישיים וקבוצתיים. בתוך מ"ו באואר וג' גאסקל (עורכים), **מחקר איכותני: שיטות לניתוח טקסט תמונה וצליל** (תרגום: א' פרידלנד) (עמ' 49-68). האוניברסיטה הפתוחה.

גבעוני, מ' (2015). **אתיקת העדות: היסטוריה של כל בעיה**. מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.

גבתון, ד' (2001). תיאוריה המעוגנת בשדה: משמעות תהליך ניתוח הנתונים ובניית תיאוריה במחקר האיכותי. בתוך נ' צברבן יהושע (עורכת), **מסורות וזרמים במחקר האיכותי** (עמ' 195-228). דביר.

גיל, ר' (2011). ניתוח שיח. בתוך מ"ו באואר וג' גאסקל (עורכים), **מחקר איכותני: שיטות לניתוח טקסט תמונה וצליל** (תרגום: א' פרידלנד) (עמ' 199-218). האוניברסיטה הפתוחה.

גינזבורג, ר' (2018). צילום אזרחים. **מפתח**, 12, 149-174.

דה-פריס, מ' וגומיייד, נ' (2022). #הצילו_את_שיח'ג'_ראח: אסטרטגיות של אקטיביזם והתנגדות לאלומות בטיקטוק. **מסגרות מדיה**, 22, 91-122.

הרמן, ת' (1996). **מלמטה למעלה: תנועות חברתיות ומחאה פוליטית** (כרך ב'). האוניברסיטה הפתוחה.

וולפספלד, ג' (2012). **תקשורת פוליטית: חמישה דברים שחייבים לדעת**. המרכז הבינתחומי הרצליה.

ולודבסקי, ע', וולטר, ד', לוי, ע' וליה, א' (2012). "המחאה חזרה - (רק) אלפים באו": **סיקור המחאה החברתית בעיתונות בישראל**. קשב.

חסון, נ' (2021, 24 באפריל). "אלף בני אדם הפגינו מול מעון רה"מ בבלפור במחאה על המשך שלטון נתניהו", **הארץ**. <https://www.haaretz.co.il/news/protest2020/2021-04-24/ty-article/0000017f-ded5-d3ff-a7ff-fff53cc80000>

ליון, י' (2020, 15 ביולי). עדות משדה קרב במרכז ירושלים. **ישראל היום**. <https://www.israelhayom.co.il/article/781245>

ירון, ל' (2020, 1 בספטמבר). אזרחים גאים: מה גורם לקהילת הלהט"ב לנוע בכמויות לבלפור. **הארץ**. <https://www.haaretz.co.il/news/protest2020/2020-09-01/ty-article-magazine/premium/0000017f-dbab-db5a-a57f-dbebe5780000>

כהן, א' (2008). עיתונאים מדווחים ממקום הפיגוע: מבט על תבניות דיווח מילוליות וחזותיות. בתוך מ' נייגר, מ' בלונדהיים ות' ליבס (עורכים), **סיקור כסיפור: מבטים על שיח התקשורת בישראל לכבודו של יצחק רועה** (עמ' 85-110). מאגנס.

כ"ץ, א' (2015). בחזרה לרחוב: כשאמצעי התקשורת ודעת הציבור יוצאים מהבית. בתוך נ' אליאס, ג' נמרוד, צ' רייך וע' שכטר (עורכים), **מעברים בתקשורת: לכבוד דן כספי ופועלו** (עמ' 18-28). צבעונים.

לוי, ל' (2020, 28 באוגוסט). מ"מ מפכ"ל המשטרה על הטענות לאלומות נגד מפגינים: "השיח נגדנו גובל בהסתה". **וואלה!** <https://news.walla.co.il/item/3383273>

ליביו, א' וכתריאל, ת' (2015). בין נוסטלגיה לאוטופיה: היבטים מטא-תקשורתיים במחאת קיץ 2011 בישראל. בתוך נ' אליאס, ג' נמרוד, צ' רייך וע' שכטר (עורכים), **מעברים בתקשורת: לכבוד דן כספי ופועלו**. (עמ' 29-50). צבעונים.

מגידו, ג' (2019, 21 בנובמבר). שוחד, מרמה והפרת אמונים: כתבי אישום נגד ראש הממשלה נתניהו. **TheMarker**. <https://www.themarker.com/law/2019-11-21/ty-article/0000017f-efeb-df98-a5ff-efef57250000>

- עמי ורוד [21, 2021] [avarod במרץ]. **הצעדה בבלפור, אתמול** [תמונה]. אינסטגרם. https://www.instagram.com/p/CMsiN_-pAKJ
- פוקו, מ' (2005). **סדר השיח** (תרגום: נ' ברוך). בבל.
- פלמן, ש' ולאוב, ד' (2008). **עדות: משבר העדים בספרות, בפסיכואנליזה ובהיסטוריה** (תרגום: ד' רז). רסלינג.
- פרידסון, י', גולדיטש, ח' וכהן, ג' (2020, 15 ביולי). 50 עצורים בעימותים אלימים אחרי ההפגנה ליד מעון רה"מ: "זעם שלא היה עד עכשיו". *ynet*. <https://www.ynet.co.il/news/article/SkB5EYokv>
- רועה, י' (1994). **אחרת על תקשורת: שבע פתיחות לעיון בתקשורת ובעיתונות**. רכס.
- רני גרף [26, 2021] [rani_g באפריל]. **The Balfour Street Protest (15) - April 25th, 2021 @hakiranow #בלפור #מחאתהדגליםהשחורים official_black_flags@** [תמונה]. אינסטגרם. <https://www.instagram.com/p/COHDRfQHWXQ>
- שקדי, א' (2003). **מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני - תיאוריה ויישום**. רמות.
- שריר, מ' (2020, 27 בספטמבר). אותן הסיסמאות, אבל כאילו על קרח דק: מהשיירה ועד כיכר פריז. **הארץ**. <https://www.haaretz.co.il/news/protest2020/2020-09-27/ty-article-magazine/.premium/0000017f-db95-d3ff-a7ff-fbb53d9d0000>
- Aharoni, M. (2022). When mainstream and alternative media integrate: A polysystem approach to media system interactions. *Television and New Media*. DOI: <https://doi.org/10.1177/15274764221123036>
- Aldaihani, Y., & Shin, J. H. (2022). News agenda setting in social media Era: Twitter as alternative news source for citizen journalism. In J. H. Lipschultz, K. Freberg & R. Luttrell (Eds.) *The emerald handbook of computer-mediated communication and social media* (pp. 233–249). Emerald.
- Almeida, P., & Lichbach. M. (2003). To the Internet, from the Internet: Comparative media coverage of transnational protests. *Mobilization: An International Quarterly*, 8(3), 249–272. <https://doi.org/10.17813/maiq.8.3.90441650652801xl>
- Amenta, E., Caren, N., Olasky, S. J., & Stobaugh, J. E. (2009). All the movements fit to print: Who, what, when, where, and why SMO families appeared in the New York Times in the twentieth century. *American Sociological Review*, 74, 636–656. <https://doi.org/10.1177/000312240907400407>
- Angier, R. (2015). *Train your gaze*. AVA.
- Bock, M.A. (2020). Theorising visual framing: Contingency, materiality and ideology. *Visual Studies*, 35(1), 1-12. <https://doi.org/10.1080/1472586X.2020.1715244>

- Boesman, J., & Costera Meijer, I. (2018). Nothing but the facts? *Journalism Practice*, 12(8), 997-1007. <https://doi.org/10.1080/17512786.2018.1493947>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Della Porta, D. (2013). *Clandestine political violence*. Cambridge University Press.
- Doerr, N., Mattoni, A., & Teune, S. (2015). Visuals in social movements. In D. Della Porta & M. Diani (Eds.), *The Oxford handbook of social movements* (pp. 557-566). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199678402.001.0001>
- Entman, R. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43, 51-58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>
- Even-Zohar, I. (1990). Polysystem theory. *Poetics today*, 11, 9-26. <https://doi.org/10.2307/1772666>
- Even-Zohar, I. (2010). *Papers in culture research*. Tel Aviv University.
- Frosh, P., & Pinchevski, A. (2009) *Media witnessing: Testimony in the age of mass communication*. Palgrave Macmillan.
- Gamson, W. & Wolfsfeld, G. (1993). Movements and media as interacting systems. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 528, 114-125. <https://doi.org/10.1177/0002716293528001009>
- Geise, S., Panke, D., & Heck, A. (2021). Still images—Moving people? How media images of protest issues and movements influence participatory intentions. *The International Journal of Press/Politics*, 26(1), 92-118. <https://doi.org/10.1177/1940161220968534>
- Gitlin, T. (1980). *The whole world is watching: Mass media in the making & unmaking of the new left*. University of California Press.
- Hallahan, K. (2008). Strategic framing. In W. Donsbach (Ed.), *The international encyclopedia of communication*. <https://doi.org/10.1002/9781405186407.wbiecs107>
- Harlow, S. (2019). Framing #Ferguson: A comparative analysis of media tweets in the US, UK, Spain, and France. *International Communication Gazette*, 81(6-8), 623-643. <https://doi.org/10.1177/1748048518822610>

- Harlow, S., Brown, D. K., Salaverria, R., & Garcia-Perdomo, V. (2020). Is the whole world watching? building a typology of protest coverage on social media from around the world. *Journalism Studies*, 21(11), 1590-1608. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2020.1776144>
- Hauss, S. (2020). Mummery. In K. Fahlenbrach, M. Klimke & J. Scharloth (Eds.), *Protest cultures: A companion*. Berghahn Books.
- Hayes, S., & O'Neill, S. (2021). The Greta effect: Visualising climate protest in UK media and the Getty images collections. *Global Environmental Change*, 71. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2021.102392>
- Hertog, J. K., & McLeod, D. M. (2001). A multiperspectival approach to framing analysis: A field guide. In S. Reese, O. Gandy & A. Grant (Eds.), *Framing public life: Perspectives on media and our understanding of the social world* (pp.139–161). Erlbaum.
- Iyengar, S. (2005). Speaking of values: The framing of American politics. *The Forum*, 3(3), 1–8. <https://doi.org/10.2202/1540-8884.1093>
- Jenkins, H., Clinton, K., Purushotma, R., Robison, A. J., & Weigel, M. (2009). *Confronting the challenges of participatory culture: Media education for the 21st Century*. MIT Press.
- Jonisová, E. (2019). Portrait – Visual identity of a person. *European Journal of Media, Art & Photography*, 7(2), 98-131.
- Katriel, T. (2020). *Defiant discourse: Speech and action in grassroots activism*. Routledge.
- Kepplinger, H. M. (2017). Reciprocal effects. In P. Rössler, C. A. Hoffner & L. van Zoonen (Eds.) *The international encyclopedia of media effects* (pp. 1-9). John Wiley & Sons.
- Kilgo, D. K., & Harlow, S. (2019). Protests, media coverage, and a hierarchy of social struggle. *The International Journal of Press/Politics*, 24(4), 508–530. <https://doi.org/10.1177/1940161219853517>
- Lee, F.L.F. (2014). Triggering the protest paradigm: Examining factors affecting news coverage of protests. *International Journal of Communication*, 8, 2725–2746.
- Lemelshtich Latar, N., Aharoni, M., & Poppel, M. (2021). Israel: The importance of alternative media as a media accountability instrument. In S. Fengler, T. Eberwein & M. Karmasin (Eds.), *The global handbook of media accountability* (pp. 237-246). Routledge.

- Literat, L., Boxman-Shabtai, L., & Kligler-Vilenchik, N. (2022). Protesting the protest paradigm: TikTok as a space for media criticism. *The International Journal of Press/Politics*. <https://doi.org/10.1177/19401612221117481>
- McCarthy, J. D., McPhail, C., & Smith, J. (1996). Images of protest: Dimensions of selection bias in media coverage of Washington demonstrations, 1982 and 1991. *American Sociological Review*, 61(3), 478–499. <https://doi.org/10.2307/2096360>.
- McCombs, M. (2005). A look at agenda-setting: Past, present and future. *Journalism Studies*, 6(4), 543–557. <https://doi.org/10.1080/14616700500250438>
- Ng, I., Fung-Yee Choi, S., & Lih-Shing Chan, A. (2021). Resistance to ‘framing’? The portrayal of asylum seekers and refugees in Hong Kong's online media. *Journalism Practice*. <https://doi.org/10.1080/17512786.2021.2000477>
- Neumayer, C. & Rossi, L. (2018). Images of protest in social media: Struggle over visibility and visual narratives. *New Media & Society*, 20(11), 4293–4310. <https://doi.org/10.1177/1461444818770602>
- Poell, T. & van Dijck, J. (2015). Social media and activist communication. In C. Atton (Ed.), *The Routledge companion to alternative and community media* (pp. 527–538). Routledge.
- Post, S. & Kepplinger, H. M. (2019). Coping with audience hostility: How journalists’ experiences of audience hostility influence their editorial decisions. *Journalism Studies*, 20(16), 2422–2442. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2019.1599725>
- Rafail, P., Walker, E. T., & McCarthy, J. D. (2019). Protests on the front page: Media salience, institutional dynamics, and coverage of collective action in the New York Times, 1960–1995. *Communication Research*, 46(1), 33–61. <https://doi.org/10.1177/0093650215608239>
- Rodriguez, L. & Dimitrova, D. V. (2011). The levels of visual framing. *Journal of Visual Literacy*, 30(1), 48–65. <https://doi.org/10.1080/23796529.2011.11674684>
- Sawer, M. (2007). Wearing your politics on your sleeve: The role of political colors in social movements. *Social Movement Studies*, 6, 39–56. <https://doi.org/10.1080/14742830701251294>
- Scheufele, D. (2000). Agenda-setting, priming, and framing revisited: Another look at cognitive effects of political communication. *Mass Communication & Society*, 3(2), 297–316. https://doi.org/10.1207/s15327825mcs0323_07

- Taylor, V., Rupp, L. J., & Gamson, J. (2004). Performing protest: Drag shows as tactical repertoire of the gay and lesbian movement. *Research in Social Movements, Conflicts and Change*, 25, 105-137. [https://doi.org/10.1016/S0163-786X\(04\)25005-4](https://doi.org/10.1016/S0163-786X(04)25005-4)
- Thomas, E. F., & Louis, W. R. (2014). When will collective action be effective? Violent and non-violent protests differentially influence perceptions of legitimacy and efficacy among sympathizers. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 40(2), 263-276. <https://doi.org/10.1177/0146167213510525>
- Tilghman, C. (2011). Staging suffrage: Women, politics, and the Edwardian theater. *Comparative Drama*, 45(4), 339-360. <https://doi.org/10.1353/cdr.2011.0031>
- Udo, G., Bagchi, K., & Maity, M. (2016). Exploring factors affecting digital piracy using the norm. *Journal of Business Ethics*, 135, 517-541. <https://doi.org/10.1007/s10551-014-2484-1>
- Vázquez-Herrero, J., Negreira-Rey, M. C., & X. López-García (2020). Let's dance the news! How the news media are adapting to the logic of TikTok. *Journalism*, 23(8), 1717-1735. <https://doi.org/10.1177/1464884920969092>
- von Nordheim, G., Boczek, K., & Koppers, L. (2018). Sourcing the sources. *Digital Journalism*, 6(7), 807-828. <https://doi.org/10.1080/21670811.2018.1490658>
- Wolfsfeld, G. (1984). Symbiosis of press and protest: An exchange analysis. *Journalism Quarterly*, 61(3), 550-555. <https://doi.org/10.1177/107769908406100311>
- Wolfsfeld, G. (1997). Promoting peace through the news media: Some initial lessons from the Oslo peace process. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 2(4), 52-70. <https://doi.org/10.1177/1081180X97002004005>
- Wolfsfeld, G., Segev, E., & Sheaffer, T. (2013). Social media and the Arab Spring: Politics comes first. *The International Journal of Press/Politics*, 18(2), 115-137.